

ילדי המנזרים

הצלת ילדים יהודים במנזרים בפולין בתקופת השואה¹

נחום בוגנר

פרשת הצלתם של ילדים יהודים במנזרים בתקופת השואה היא פרשה טעונה רגשות ורגישויות בקרב יהודים ונוצרים גם יחד, פרשה הכרוכה בשאלה השנויה במחלוקת בדבר יחסה של הכנסייה ליהודים בתקופה זו. בתודעת הציבור היהודי מתקשרת הפרשה עם העברת רבים מן הילדים על דתם – כאילו מי שהצילו אותם, עשו זאת ממניעים מיסיונריים של ציד נפשות תמימות וניצלו את מצוקתם הקיומית. ואילו נוצרים רואים בעצם העלאת חשד כזה כפיות טובה של מי שאינם מכבדים את מסירות נפשם ומצפונם הנוצרי של כמרים ונזירות שחירפו נפשם למען הצלת יהודים. הנושא סבוך, חודר תהומות נפש.

מאמר זה בוחן את פרשת הילדים שניצלו במנזרים בפולין, אחת הארצות הקתוליות הגדולות באירופה, שלכנסייה בה מעמד מיוחד והשפעה רבה על מאמיניה.

המנזרים בפולין הכבושה

פולין הקתולית, הדחוקה בין רוסיה האורתודוקסית ממזרח לה ובין גרמניה הלותרנית ממערב לה, היתה זרועה עד מלחמת העולם השנייה במנזרים ממנזרים שונים, בייחוד של נשים, שגם ממסד הכנסייה לא התמצא בהם תמיד. לדברי החוקר יז'י קלוצ'ובסקי (Jerzy Kłoczowski), פעלו בפולין של ערב מלחמת עולם השנייה ארבעים וארבעה מסדרי כנסייה שהחזיקו ב-350 מנזרים, ובהם 6,430 נזירים, ועוד שמונים וארבע קהילות של נזירות שהחזיקו בכ-2,300 מוסדות, ובהם שירתו כ-22,000 נזירות.² מספרים אלו הידלדלו ביותר בימי מלחמת העולם השנייה בגלל מדיניות הכיבוש של הגרמנים ושל הסובייטים כאחת, מדיניות שנועדה לפגוע בכנסייה הקתולית, מעוז הלאומיות הפולנית. במחוזות המערביים של פולין, שסופחו אחרי הכיבוש לרייך השלישי, ניהלו הגרמנים מדיניות של גרמניזציה ולפיכך סגרו מנזרים והגבילו את פעילותן של הנזירות הפולניות בקרב התושבים. באזורים המזרחיים, שבעבר הרחוק יותר היו בשליטת רוסיה, היו מלכתחילה מנזרים קתוליים מעטים. גם הם נסגרו ברובם

¹המאמר הוא חלק מתוך ספר בכתובים על הצלת ילדים בזהות שאולה בפולין.
² Jerzy Kłoczowski, "The Religious Orders and the Jews in Nazi-Occupied Poland", in: *Polin, a journal of Polish-Jewish Studies*, vol. 3, Oxford 1988, p.238

בידי השלטונות הסובייטיים בשנים 1939-1941, והנזירים והנזירות פוזרו או הוגלו לסיביר.

המנזרים בפולין היו מאורגנים במסדרים ובקהילות שמילאו תפקיד חברתי חשוב בחינוך ובסיעוד. לכל קהילת נזירים היו ייעוד מוגדר ותקנון משלה, תלבושת משלה, מסורת ומנהגים משלה. מבחינת מעמדם נמנים הנזירים והנזירות עם עלית הכנסייה, אך בניגוד לכמורה אין הם כפופים ישירות להייררכיה הרגילה של הכנסייה, המושתתת על דרגות של הבישופות. לכל מסדר נזירים מקור סמכות משלו בדמות אב ראשי או אם ראשית, שמושבם ברומא או בפולין או בארץ אחרת. יש לציין שגם לפני המלחמה לא תואמה פעילות המנזרים בפולין ולא רוכזה בידי שום סמכות מרכזית – ועל אחת כמה וכמה בזמן המלחמה, משנעזבו המנזרים לנפשם, וכל מנזר ניסה למלא את ייעודו לפי כוח האדם והאמצעים שלרשותו. המצב הזה השפיע על מקבלי ההחלטות במנזרים בעניין הצלת ילדים יהודים.³

ככלל אפשר לומר, שבהצלת ילדים יהודים השתתפו כמעט אך ורק מנזרי הנזירות שעסקו בחינוך ובסיעוד. ברוב המנזרים מסוג זה הפעילו הנזירות בתי יתומים או פנימיות לבנות, שנבדלו זה מזה הבדל ניכר: מנזרי הפנימיות, בעיקר בערים הגדולות, נועדו במקורם לבנות טובים בעלי אמצעים, שלמדו בגימנסיות או בבתי ספר מקצועיים והתגוררו בפנימיות בתנאי פנסיון בתשלום, בהשגחת נזירות. כך למשל קהילת הנזירות "הטהורות" (Niepokalanki), שייעודן המרכזי היה עבודה חינוכית, עסקו בהוראה בבתי ספר יסודיים ובגימנסיות. נזירות אלה ניהלו גם פנימיות שבהן התאכסנו מקצת תלמידותיהן. היות שהצרכים התרבו במהלך המלחמה, הרחיבו את פעילותן גם לתחום הסיעוד בקרב קבוצות אוכלוסיה נוספות. כך נקלעו למוסדותיהן גם ילדות יהודיות.⁴

לעומת זאת, המנזרים שפעלו בהם בתי יתומים היו פזורים על פני כל הארץ – בערים, בפרברים ובאזורי הכפר – ונועדו בעיקר לילדי דלת העם, ליתומים סחרי בית ולאסופים מהשכבות החברתיות-כלכליות הנמוכות ביותר שבאוכלוסיה הנוצרית. על אף שהמנזרים מהסוג הזה היו פתוחים לכאורה לפני כל ילד שנזקק לקורת גג, לא היה כושר הקליטה שלהם בלתי מוגבל. בזמן המלחמה התרבו היתומים שלא היה להם דואג, ועליהם נוספו ילדי פליטים שהוריהם לא יכלו לקיימם – והתפוסה בהם היתה מלאה. רמת החיים במנזרים אלה, שגם בימים כתיקונם היתה נמוכה למדי, הלכה והידרדרה

³ Ewa Kurek-Lesik, *Gdy Klasztor znaczył życie*, Znak, Warszawa 1992, pp.49-54

⁴ Ewa Kurek-Lesik, *Udział Zenskich Zgromadzeń zakonnych w akcji ratowania dzieci żydowskich w Polsce w latach 1939-1945*, czesc II, Zrodla i opracowania, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1988, p.125

הספר הזה כולל עדויות רבות שעל מקצתן הסתמכתי במאמר הזה (להלן: אוסף קורק-לסיק).

עוד יותר בתקופת הכיבוש, משחדלה המדינה לסבסד אותם. רק בקצת מן הפנימיות שבתשלום היו תנאי קיום סבירים. המנזרים האחרים נאלצו להתקיים מן ההקצבות הצנועות של המועצה הראשית לסייעוד (RGO, Rada Główna Opiekuńcza), שהגרמנים התירו את פעילותה. גם בין מנזרים אלה היו הבדלים. במנזרים שעמדו על עומדם במבניהם הייעודיים לא היה המצב הקשה ביותר, כיוון שנשאר בהם הציוד, הרהיטים והבגדים מן הימים שלפני המלחמה.

לעומתם היו מנזרים שהחיים בהם היו קשים מנשוא. כך למשל במנזר הלב הקדוש של הסרצנקות (Sercanki). בפשמישל (Przemyśl) שבגליציה. המנזר הוקם בעצם ימי המלחמה בעזרת RGO, ומלבד ילדי הסביבה קלט גם ילדים מאזור ווהלין שבמזרח פולין, שנמלטו מאימת האוקראינים. תנאי החיים במנזר זה היו קשים ביותר. שרר בו רעב, לא היתה בו מערכת החשמל, הילדים סבלו ממחלות ונדבקו זה מזה, היה מחסור חמור בתרופות ולא היה אפשר להדביר את הכינמת.⁵ מצב דומה שרר במנזר טורקוביצה (Turkowice) הגדול, הוותיק יותר. מנזר טורקוביצה עמד בלב יער בסביבה כפרית נידחת באזור לובלין. המבנים שלו אמנם לא נפגעו במלחמה, אבל מצב התברואה בהם היה ירוד ביותר. הילדים התרחצו רק לעתים נדירות במים חמים. לא היה סבון ולא היו תרופות. את החולים במחלות מידבקות היו מבודדים בהשגחת אחת הנזירות במה שנקרא "איזולטור", חדר בידוד, אלא שלא תמיד ידעו מי חולה במחלה מידבקת, מאחר שלא היה רופא כדי לבדוק את הילדים בדיקה שיטתית.⁶ אף-על-פי שהמנזרים שכנו באזורים שונים, ונבדלו זה מזה מבחינה חיצונית וברמת החיים שבהם, היו צדדים שווים במתכונת הפנימית שלהם – בדרך תפעולם, במשטרם הפנימי, בשגרת החיים ובשיטת החינוך הנהוגה בהם. הדבר הבולט כמעט בכל מנזר הוא החומה המקיפה אותו ומבודדת אותו מסביבתו הקרובה, החומה החוצצת בין המתרחש בתוכו ובין ההוויה החילונית שמחוצה לו. פנים המנזר מחולק חלוקה פונקציונלית לאגפים: אגף מגורי החניכים באולמות השינה, שבהם מצטופפים עשרות חניכים בכל אולם לפי קבוצות גיל; אגף נפרד ומבודד לנזירות; ואגף השירותים, ובו חדר אוכל ומטבח, מחסנים, חדרי מנהלה, אולמות או חדרים המשמשים לפעילות חברתית וכן כיתות לימוד, אם יש בין כותלי המנזר בית ספר. לכל מנזר כנסיה פנימית משלו, הקאפליצה, שהיא המקום המטופח ביותר בו.

במנזרים עשירים יותר יש גם אולם לקבלת אורחים, ובו נפגשו החניכים עם בני משפחה שבאו לבקרו מעת לעת. מנזרים אחדים בעיבורי הערים ובכפרים החזיקו גם משק עזר קטן. על פי רוב גידלו בו תרנגולות וחזירים מעטים, ואם היתה חלקת אדמה,

⁵ אוסף קורק-לסיק, עדות מרים קליין, עמ' 188-189.

⁶ Dzieci Holocaustu Mowia, Nakładem Stowaryszemia Dzieci Holocaustu w Polsce, Warszawa 1993, p.113

גידלו בה עצי פרי או ירקות. התוצרת של משקי עזר אלה היתה תוספת חשובה לתקציב הדל שהקציב למנזרים ארגון הסעד. מותרות לא היו בהם, אך הקיים הספיק כדי לא לרעוב.

בסגל המנזר שימשו אם המנזר, שעל פיה יישק דבר, וצוות נזירות שגודלו נקבע על פי רוב לפי ייעודו של המנזר ולפי מספר החניכים שבו – בדרך כלל מנה בין חמש לחמש-עשרה נזירות. לכל מנזר כומר משלו, הממונה על ניהול התפילות בכנסיית המנזר ומשמש גם הכומר המוודה של הנזירות ושל החניכים החייבים בווידי. נזירות אחדות משמשות מחנכות ומורות, והן נעזרות לעתים בעבודתן במורות חילוניות, בחניכות הבוגרות יותר או בפרחי נזירות. נזירות אחרות ממלאות תפקידי ניהול, והן אחראיות על תפעול השירותים, המטבח, המרפאה וחדר החולים, וגם משק העזר. החניכים משתתפים בתפעול השוטף של המנזר ועושים את עבודות השירות למיניהן בתורנות. בעבודות המשק, הדורשות מיומנות רבה יותר, נעזרים בעובדים חילונים המתגוררים גם הם בין כותלי המנזר.

לפני המלחמה הפעילו כארבע מאות מנזרים ברחבי פולין מוסדות לילדים. כאמור, מקצתם חדלו לתפקד בתקופת הכיבוש, ואילו מקצתם הוקמו בזמן המלחמה כדי לענות על צרכים דחופים של טיפול ביתומי המלחמה. ככל שהתארכה המלחמה, הלכו המנזרים והתמלאו עד אפס מקום. מנזר טורקוביצה, למשל, אחד המנזרים הנידחים הגדולים בפולין, שעמד הרחק מדרכי המלך, קלט במרס 1940 בבת אחת 155 ילדים ששלח אליו RGO מוורשה. במשך הזמן המשיך לקלוט ילדים מהסביבה, בעיקר ילדי משפחות פולניות שגירשו הגרמנים מאזור זמושץ' (Zamość). ב-1942 שהו במנזר כ-350 ילדים, מבני חצי שנה ועד בני חמש-עשרה.⁷ במצב כזה היה מובן מאליו ש"עניי עמך קודמים", וכי הצלת ילדים יהודים לא עמדה בראש מעייניהם של ראשי המנזרים. מטבע הדברים, לא קיימו המנזרים מעולם קשרים עם יהודים, והמתרחש בגטאות כלל לא נגע להם. כמו כן יש לזכור שמתן מקלט לילדים יהודים, היה כרוך בסיכון חייהם של כלל שוכני המנזר הנוצרים, מה גם שהיו נאלצים להתחלק עמם במעט שהיה להם.

הצלת ילדים במנזרים – נקודת מבט יהודית

צריך לציין שהמקורות היהודיים שבידינו אינם מעידים על הורים יהודים רבים שהתדפקו על שערי המנזרים כדי למסור להם את ילדיהם כדרך להצלה בכל מחיר. שכן נדמה שאי אפשר להצביע על ניגוד זרות גדולים יותר מאלה שבין יהודי פולין ובין מנזר קתולי,

⁷ Cezary Gawrys, "Turkowice - smierc i ocalenie", *WIEZ*, 1987, 4(342), pp.13-14

תמצית ההוויה הנוצרית. אמנם בעדויות של נזירות מוזכרים פה ושם ילדים יהודים ששהו במנזרים עוד לפני המלחמה, אך בדיקה מדוקדקת מגלה שמדובר במקרים חריגים ושוליים של ילדים בלתי רצויים, שרובם נולדו מחוץ לנישואים או לזוגות מעורבים. עם הקמת הגטאות, אחרי הכיבוש דרשו השלטונות הגרמניים שהמנזרים יחזירו את הילדים האלה לקהילה היהודית.⁸

האפשרות להציל ילדים במנזרים עלתה בציבור היהודי רק בשלב מאוחר מאוד, בעיצומה של ההשמדה הכללית בעת חיסול הגטאות, כשכלו כל הקצין. גם אז נראה שלא רבים היו מוכנים לחפש מקום הצלה לילדיהם בחיק הנצרות.

מתוך כתביו של עמנואל רינגלבלום ידוע לנו שבגטו ורשה התנהל דיון ציבורי בסוגיה זו בתחילת דצמבר 1942, אחרי הגירוש הגדול. אירנה סנדלר (Irena Sendler) מארגון ז'גוטה (Żegota), ארגון שהקימו חוגים פולנים קתוליים בסתיו 1942 לעזרת היהודים, היא שכנאה הציעה להעביר כמה מאות ילדים למנזרים ולהצילם בדרך זו.⁹ היה מדובר בהצלת ילדים בני עשר ומעלה תמורת תשלום של 8,000 זלוטי לשנה מראש. בתכנית נקבע להכין כרטסת שבה יירשם מקום הימצאם של הילדים, כדי שיהיה אפשר לאסוף אותם בתום המלחמה. צריך לציין, שעל-אף המצב הקשה ששרר באותם ימים בגטו הגדול ביותר בפולין, גטו שכבר עמד על סף כיליונו, קיבלו השומעים את התכנית בחשדנות והסתייגו ממנה, וזאת משלושה טעמים. הטעם הראשון: ציד נפשות. היו שחשדו מראש בכמורה הקתולית, שהיא מבקשת לנצל את מצוקת היהודים כדי לנצר את ילדיהם. הטעם השני היה חומרי - חשדו שבעצם גביית התשלום מראש מנסים המנזרים לעשות עסקה לא רעה. הטעם השלישי היה יוקרה. עד אז עשתה הכמורה הפולנית מעט מאוד להצלת היהודים. והנה בהצלת כמה מאות ילדים תקנה לעצמה מעין תעודת הכשר, המוכיחה כי לא ישבה בחיבוק ידיים בימים הקשים ועשתה כביכול הכול להצלת יהודים בכלל ולהצלת ילדים יהודים בפרט.¹⁰

התכנית נדונה בחוג של אנשי ציבור בגטו, ונדחתה בהתנגדות החוגים הדתיים וחוגים לאומיים. כמה בעלי אמצעים דתיים שהיו אמורים לממן את החזקת הילדים שללו

⁸ Magdalena Kaczmarzyk, *Pomoc udzielana Żydom przez Zgromadzenie SS Albertynek w czasie II wojny światowej*, p.1; Kurek-Lesik, *Gdy Klasztor znaczył życie*, pp.57-58; JM ושם, 3636

⁹ עמנואל רינגלבלום, *כתבים ב, יד ושם, ירושלים 1994*, עמ' 245-246; יונס טורקוב, "על הצלת ילדים מגיטו וארשה", *דפים לחקר השואה והמרד*, מאסף א, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1969, עמ' 259-263.

¹⁰ עמנואל רינגלבלום, *כתבים א, יד ושם, ירושלים 1992*, עמ' 434-435.

אותה מכול וכול. "לא נרשה", אמרו, "שילדינו יימסרו למנזרים לשמד. מה שמינה לנו אלוהים ימונה גם להם".¹¹ אך לא רק דתיים התנגדו.

בוויכוח שהתנהל בחוג של אנשי רוח, שבו השתתף איש חילוני מובהק כמו עמנואל רינגלבלום עצמו, הובעו ספקות בנוגע לתכנית מתוך חשש לזהותם העתידית של הילדים. הזמן והחינוך, אמרו, יעשו את שלהם ובמוקדם או במאוחר יתנצרו הילדים, על אף הבטחת הכמרים שלא ייעשה כן. אחד המשתתפים סבר שיש לנהוג במקרה זה כפי שנהגו בדורות הקודמים, ולמות על קידוש השם: "אסור שניתן הסכמתנו לשמד ילדינו. אסור לו לציבור לעסוק בזה. יניחו את ההחלטה לכל פרט בפני עצמו. אם יושמדו בעיר ורשה יותר משלוש מאות אלף יהודים, מה תועיל הצלתם של כמה מאות ילדים? ייספו או יישארו בחיים עם כל הציבור יחד." אך היו גם שהתנגדו לדעה קיצונית זו וטענו שיש לדאוג לעתיד העם, וכי בעת הכחדתם של כל יהודי אירופה יש לשמור על כל נפש יהודית. אם יעבירו קומץ של ילדים יהודים לצד הארי, יינצל גרעין מן הדור היהודי הבא, ואין לשלול את זכות החיים מן הדור הבא, גם אם ילדים אחדים יושפעו מהכמורה. בין המתווכחים היו שטענו, שהמשימה החשובה ביותר היא להציל יהודים רבים ככל האפשר, ולכן יש לקבל את ההצעה. אחרים סברו שזו אמנם הדרך, אולם אין לתת לה הכשר של נציגי הציבור היהודי, אלא לפעול בנפרד – כל הורה וילדיו לנפשם.¹²

כך או כך, התכנית להציל כמה מאות ילדים מגטו ורשה בדרך ממוסדת לא היתה אלא תכנית שבכוח שלא יצאה אל הפועל בגלל הקשיים הרבים, ובראשם ההתעניינות המעטה שגילתה הכמורה הפולנית בהצלת ילדים יהודים.¹³

יאן דוברצ'ינסקי (Jan Dobraczynski), מי שהיה באותם ימים ראש מדור הילדים העזובים במחלקה הסוציאלית שבעיריית ורשה, וסייע רבות לפעילי ז'גוטה להכניס ילדים יהודים למנזרים, הגיב על הוויכוח שהתנהל בגטו בעניין זה ואמר, שלמד על כך מכתביו של רינגלבלום. הוא זכר שנפגש אז מחוץ לגטו עם אדם שהציג את עצמו כ"דוקטור מארק", נציג הוועד היהודי. האיש הודה לו על פועלו למען הכנסת ילדים למנזרים והצלתם, והעלה לפניו את שאלת הטבלתם לנצרות. לדברי דוברצ'ינסקי, השיב לו שהדבר נעשה למען ביטחונם. כשחזר האיש והקשה, ומה יהיה על הילדים אחרי המלחמה, ענה שעל כך יחליטו הוריהם או קרוביהם אם יינצלו, ולא – יגדלו כקתולים עד שיגיעו לבגרות, ואז יחליטו בעצמם. "אלה תנאים קשים", השיב האיש, אך היה מוכרח לקבל אותם.¹⁴

¹¹ טורקוב, "על הצלת ילדים", עמ' 261.

¹² רינגלבלום, כתבים א, עמ' 435.

¹³ רינגלבלום, כתבים ב, עמ' 246.

¹⁴ אוסף קורק-לסיקי, עדות יאן דוברצ'ינסקי, עמ' 331-332.

דין דומה בהצלת ילדים במנזרים, התהגל באותם ימים ממש בהקשר אחר ובמסגרת אחרת של אנשים צעירים – בהנהגה של תנועת גורדוניה, אף הוא בגטו ורשה. לפני שחברת התנועה שרה ארליכמן (סויקה) נכנסה לפעילות מחתרתית כשליחה-מקשרת, ביקשה למצוא סידור לאחותה הקטנה, יוסטינקה בת השתיים-עשרה. מנהיג התנועה אליעזר גלר הציע לשלוח אותה בראש קבוצת ילדות קטנות למנזר בצ'נסטוכוב (Częstochowa). התפתח ויכוח בין כמה חברים מרכזיים בתנועה. היו שהתנגדו לכך וטענו, כי בכך אולי יצילו את גופם של הילדים, אך יפקירו את נפשותיהם לחינוך הקנאי של הכמרים. גם כאן הסתיים העניין בוויכוח ותו לא, כי הנסיבות מנעו את הוצאת התכנית לפועל.¹⁵ הסוגיה נדונה באותם ימים בקרב משפחות יהודיות גם בגטאות אחרים.

לא בכדי לא נתנו יהודים אמון בכוונותיה של הכמורה הפולנית, ולא בכדי נרתעו רבים – גם חילונים – לחפש הצלה לילדיהם בצל הצלב של הכנסייה הקתולית, גם על סף החידלון. שורשים היסטוריים לדבר. הכמורה הפולנית אמנם הסתייגה בשעתה מלהעביר יהודים על דתם בכפייה, שכן הנצרות אינה מתירה לכפות את אמונתה על מי שאינו מוכן לקבלה. לא כן בכל הקשור בילדים. בפולין של המאה השמונה-עשרה נחטפו ילדים יהודים לא מעטים והוטבלו לנצרות בלא הסכמת הוריהם, ועוד במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה דווחו מקרים כאלה.¹⁶

שאלה קשה מנשוא היא ליהודי דתי, אם יש להציל את הנפש במחיר המרת הדת. לפי ההלכה, בטלים כל האיסורים בתרי"ג המצוות שיהודי חייב בהם כל אימת שהדברים נוגעים בהצלת נפשות, ורק על שלושה איסורים נאמר "ייהרג ואל יעבור": על עבודה זרה, כלומר המרת הדת, על גילוי עריות ועל שפיכות דמים. המרטירולוגיה היהודית של ימי הביניים אף העלתה על נס את מקדשי השם, את מי שאיבדו עצמם לדעת ובלבד שלא יקבלו עליהם את הנצרות. לקידוש השם שורשים היסטוריים עמוקים, הנתועים עמוק בתודעתה של יהדות אירופה.¹⁷

כשבישר בנו הבכור של הרב יחזקאל לזין, רבה הראשי של העיר לבוב לפני המלחמה, לאמו שהמטרופוליט אנדרי שפטיצקי (Andrei Szeptycki) מוכן להציל אותו ואת שני אחיו הקטנים, וכי הוא מתחייב שלא להעבירם על דתם, לא רצתה אפילו לשמוע על כך. אם תפקיר את ילדיה בידי כמרים ינצרו אותם, ואין היא רשאית לקנות את חיי

¹⁵ שרה ארליכמן-בנק, *בידי טמאים*, הקיבוץ המאוחד, תל אביב תשל"ו, עמ' 93-92.

¹⁶ יעקב גולדברג, *המומרים בממלכת פולין-ליטא*, מרכז שזר, ירושלים 1985, עמ' 39-34.

¹⁷ חיים הלל בן-ששון, *פרקים בתולדות היהודים בימי הביניים*, עם עובד, תל אביב 1958, עמ' 174-184.

ילדיה, צאצאי רבנים, במחיר השמד, אמרה. אחרי שידולי הבן, נאותה להיפגש עם המטרופוליט, אך לא הועילו כל הבטחותיו שהוא ערב לכך שילדיה לא ישכחו את אמונתם ואת עמם. כעבור זמן מה, לפני אקציית ההשמדה, שב הבן לגטו והודיע לה, כי ראש מסדר הסטודיטים קלימנטי שפטיצקי, אחיו של ההגמון, הבטיח כי יעשה כל שיהיה לאל ידו כדי להציל אותה עם בנה הקטן, והפציר בה לנצל פתח הצלה זה. היא סירבה ואמרה לו:

אני איני באה במנין... מה שרשאים אחרים לעשות אין אני רשאית לעשות. יפות הבטחותיו של המטרופוליט, אך שאלת השמד סופה שתעלה כממשית מאוד. ודאי לי, שאתה תישאר נאמן ליהדות ותשתדל כי גם אחיך נתן יהיה יהודי. אבל אם אתן למעצר את אחיך הקטן, שהוא עוד תינוק, מי לידי יתקע כי לא יצא חלילה מכלל ישראל. שעל כן החלטתי עמי, כי אני והילד נשארים בגטו. ואם נזכה ונחיה – מוטב, ואם לאו – באשר אביך נהיה גם אנו.

האח הקטן נורה בינואר 1943, באקציית השמדת הילדים בגטו לבוב, והאם נרצחה במחנה יאנובסקה בספטמבר 1943.¹⁸

הרב דוד כהנא, גם הוא מלבוב, מצא מקלט בארמונו של המטרופוליט שפטיצקי וניצל. הוא מעיד שבשעתו דנו בגטו לבוב אם למסור ילדים למנזרים, לאחר שאנשים פנו לרבנים ושאלו לעצתם בעניין זה. רוב הרבנים היו בעד המסירה, מתוך מחשבה שאם יינצלו הילדים, יוציא אותם מישהו מן המנזר ויחזרו לכור מחצבתם. אך רבנים אחרים, מעטים, גרסו כי עדיף שהילד ימות עם כל בני משפחתו ועמו ובלבד שלא יימסר למנזר. הרב כהנא חשב שחובה ראשונה היא להציל את חיי הילד,¹⁹ ואכן מסר את בתו הקטנה למנזר. הבת ניצלה עם אמה, שמצאה אף היא מסתור במוסד של הכנסיה היוניטרית של ההגמון שפטיצקי.

דרכם של הילדים למנזרים

נוסף על הלבטים שהתחבטו בהם הורי הילדים, לא היתה לרוב רובם למעשה כל גישה ישירה למנזרים, אף לא למתבוללים שבהם, המעורים בחברה הנוצרית. מי שהיו מוכנים להכניס את ילדם למנזר נזקקו אפוא למתווכים נוצרים שיסייעו להם, או שנאלצו לנטוש את הילד על סף המנזר מתוך תקווה שהנזירות יאספו אותו פנימה.

¹⁸ יצחק ליון, עליתי מספציה, עם עובד, תל אביב תש"ז, עמ' 128-129, 150-

149.

¹⁹ אוסף קורק-לסיק, עדות הרב דוד כהנא, עמ' 344-347.

מאקס נוי מאוטבוצק (Otwock) התוודע אל הנזירה לודביקה מלקביץ' (Ludwika Matkewicz) ממנזר האחיות האליזבתניות בשווייץ (Swider), כשבה למחסן הרהיטים שעבד בו וביקשה ממנו כמה מיטות בעבור המנזר, והוא נענה לבקשתה. בתוך כך נקשרו ביניהם קשרי ידידות. בשנת 1942, לפני חיסול הגטו, פנה אליה וביקש שתציל את בתו הקטנה. הנזירה לודביקה באה בדברים עם אם המנזר גרטודה מרציניאק (Gertruda Marciniak), וזו הסכימה. הנזירות הכינו לילדה תעודת לידה נוצרית מזויפת, ועם הוריה ביימו את נטישתה בפרוזדור המנזר. בערב התגנבה האם לתוך המנזר והילדה בזרועותיה, והשאירה אותה בפרוזדור. על צוואר הילדה היתה תלויה שקית ובה תעודת הלידה המזויפת, בצירוף מכתב בקשה שיקבלו אותה למנזר, כי אמה נתונה במצב כלכלי קשה ואינה יכולה לקיים אותה. הילדה הושארה לבדה ופרצה בבכי, והנזירות יצאו ואספו אותה פנימה.²⁰

נטישה מבוימת שכזאת אינה מעידה על הכלל, אלא משקפת את הקשיים שעמדו לפני הורים יהודים שרצו להכניס את ילדם למנזר - אף-על-פי שאם המנזר הסכימה לקבל את הילדה, לא נעשה הדבר בצורה גלויה וישירה.

עם חיסול הגטאות גדל מספר הילדים שהופנו למנזרים, ואלה באו מכל שכבות החברה היהודית, מן המתבוללים ועד לחרדים. הדרכים והנסיבות שבהן הגיעו הילדים למנזרים היו כמובן שונות, וכל מקרה עומד לעצמו. אף על פי כן אפשר ככלל לחלק את ילדי המנזרים היהודים לשתי קבוצות עיקריות, לפי דרך הגעתם למנזר.

בקבוצה אחת ילדים שהוריהם יזמו את הכנסתם למנזר באמצעות מוסדות סעד פולניים, כגון ז'גוטה, ובאמצעות מתווכים נוצרים. הילדים הוחזקו במנזרים תמורת תשלום שהעבירו אליהם מוסדות הסעד או הוריהם, שהסתתרו במקום כלשהו בצד הארי ושילמו באמצעות המתווכים. במקרים כאלה נעשו המתווכים לאפוטרופסים של הילד. האפוטרופוס היה מבקר מדי פעם את הילד במנזר כאילו הוא קרוב משפחה שלו, ומקשר בינו ובין ההורה המסתתר. לעתים באו לבקר את הילד ולראות מה שלומו גם האם, או קרוב משפחה אחר ששרד, בלי לחשוף את קרבתם האמיתית לפני אנשי המנזר. רק כאשר נספו ההורים והקרובים, ולא היה מי שישלם תמורת החזקת הילד, הוחזק על חשבון המנזר. מכל מקום, לא ידוע לנו אם ילדים הושלכו ממנזר רק משום שחדלו לממן את החזקתם.

בקבוצה האחרת היו ילדים שהגיעו למנזר באקראי, בדרכים שונות ומשונות שלא ביזמת הוריהם. מקצתם היו קטנים מאוד, תינוקות ופעוטות שנותקו מהוריהם וננטשו, ונוצרים רחמנים אספום והביאום למנזר הקרוב ביותר. בקרב האסופים הללו היו

²⁰אוסף קורק-לסיק, עדויות לודביקה מלקביץ' ומאקס נוי, עמ' 50-36.

גם ילדים לא מעטים שהוריהם מסרום למשפחות נוצריות שיסתירו אותם תמורת תשלום, ואלה נטלו את הכסף והחליטו להיפטר מהילדים ולהשליכם לרחוב. משיהו מן העוברים ושבים רחם עליהם והפנה אותם למנזר, או שהביאם למנזר בעצמו. בין המתדפקים על שערי המנזרים היו גם ילדות גדולות יותר, בנות שתיים-עשרה או ארבע-עשרה, ונערות שלפני כן שוטטו בכפרים ועבדו אצל איכרים, ומשום קשיי הקיום והטרדות מעבידיהן והתנכלויותיהם פנו לקבל מקלט במנזרים.

דרך הגעתם של הילדים למנזר ודרך קבלתם בו היתה לעתים דרמטית מאוד, ולפיכך נחרתה עמוק בזיכרונם, בייחוד של הגדולים שבהם, והשפיעה עמוקות על חייהם בתוך המנזר ועל היחסים שנוצרו בינם ובין הנזירות.²¹

האם הנהיגו המנזרים מדיניות הצלה?

הפתיחות שגילו המנזרים בקליטת הילדים היהודים בין כותליהם, כפי שמשתקף בעדויות הרבות – האם אפשר להגדירה מדיניות הצלה מכוונת? לא בהכרח.

צריך לחזור ולהזכיר שהצלת ילדים יהודים היתה כרוכה בסיכון חיי מציליהם, ולא נכללה בנדר שקיבלו הנזירות על עצמן. גם שום סמכות דתית לא הנחתה את המנזרים לעסוק בפעולות הצלה. בכלל העדויות הרבות שאספה קורק-לסיק במנזרים בשנות השמונים, לקראת מחקר שכתבה על ילדים שניצלו במנזרים, ישנה רק עדות אחת של אם מנזר שהתייעצה עם בעשוף אם להציל ילדה יהודייה, והוא נתן לה את ברכתו.²² שלא כמו ארצות מערב אירופה הכבושות, כגון בלגיה וצרפת, שבהן לא פגעו הגרמנים בכנסיה והשאירו את המבנה ההיררכי שלה על כנו – ובתקופת הכיבוש אף התחזק על חשבון הממסד הפוליטי שקרס²³ – לא היססו הגרמנים בפולין לפגוע בהיררכיה של הכנסיה, משום שראו בה חלק מהעילית הלאומית המובילה. הם ערערו את שליטתם של הבישופים על צאן מרעיתם בעצם הריסת האדמיניסטרציה המרכזית

²¹ על דרך הגעתם של ילדים יהודים למנזרים ראה עדויות: איו"ש, 03/3410, עליזה חיות-פנסקי; שם, 03/5568, יונה אלטשולר; לאה פריד-בלומנקרנץ, "לילקה – ילדת המנזר", *עדות י*, בית לוחמי הגיטאות, 1994; *אוסף קורק-לסיק*, עדות הנזירה זופיה מקובסקה, עמ' 66-64; שם, עדות הנזירה אמביליס פיליפוביץ', עמ' 119; אירית ר' קופר, *בקצה היער*, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1977, עמ' 115-116.

²² *אוסף קורק-לסיק*, עדות הנזירה רוברטה סוטקובסקה, עמ' 80-92.
²³ Mark Van Den Wijngaert, "The Belgian Catholics and the Jews During the German Occupation, 1940-1944", in: *Belgium and the Holocaust, Jews Belgians* Jerusalem 1998, p.225 *Germans*, ed. Dan Michman, Yad Vashem,

של הכנסיה וניתוקה מהעולם החיצון.²⁴ כמרים ונזירים פולנים שנחשדו בהגשת עזרה ליהודים נרדפים היו צפויים לעונש מוות כאחד האדם, וגלימת המשרתים בקודש לא הקנתה להם שום חסינות. על כך יש להוסיף את גישתה העוינת החריפה של הכמורה הפולנית הבכירה ליהודים, שהיתה מן המפורסמות עוד לפני המלחמה,²⁵ ולמרבה הצער לא השתנתה ביסודה בתקופת המלחמה.²⁶ בקרב אנשי הכמורה הבכירה בארצות מערב אירופה התעורר המצפון הנוצרי לנוכח מעשי הרצח של הגרמנים, והם הנחו את המוסדות והמנזרים שבשליטתם לפתוח את שעריהם ולתת מקלט ליהודים הנרדפים, ובייחוד לילדים,²⁷ ואילו בפולין העדיפה הכמורה הבכירה להניח את העניין לשיקול דעתם של כל כומר קהילתי ושל כל אם מנזר. כך קרה שעל פי רוב נשארה ההחלטה אם לקבל ילד יהודי למנזר בידי אם המנזר, והיא פעלה לפי מצפונה ולפי אפשרויות הקליטה במנזר.

מאחר שחששו שמישהו מאנשי המנזר עלול להלשין על ילדים יהודים החוסים במנזר, השתדלו אמהות המנזרים לשמור את הסוד לעצמן. לעתים שיתפו בסוד נזירות אחדות, בעיקר את מי שטיפלו ישירות בילדים אלה, כדי שיידעו כיצד לנהוג אם יתעוררו בעיות כלשהן בגלל זהותם האמיתית של הילדים. על פי רוב היו הנזירות מגלות במשך הזמן את זהותו האמיתית של הילד לפי מראהו או התנהגותו, או שהילד עצמו היה מתוודה על זהותו מפני שלא יכול לעמוד לאורך זמן בעומס הנפשי של חיים בזהות כפולה במסגרת הלוחצת של חיי המנזר.

היו גם מנזרים שפעלו בענייני הצלה על פי מה שאפשר להגדיר מדיניות מוכתבת. כאלה היו מנזרי הסטודיטים של הכנסיה היוניטרית במזרח גליציה, שסרו למרותו של ההגמון שפטיצקי,²⁸ ובהיקף גדול יותר פעלו כך גם מנזרי הנשים של הפרנציסקנים, מן המסדרים הגדולים שפעלו בפולין. על פי הנחיותיהן של האם הראשית של המסדר, לודביקה ליסובנה (Ludwika Lisówna), ושל האם הראשית באזור ורשה, מטילדה גטר (Matylda Getter), פתחו הנזירות שסרו למרותן את מנזריהן לפני יהודים

Jozef Garlinski, *Poland in the Second World War*, Macmillan, London 1985, ²⁴ pp.60-75

Celia S. Heller, *On the Edge of Destruction, Jews of Poland Between the* ²⁵ *Two World Wars*, Schocken Books, New York 1977, pp.109-114

Sprawozdanie Koscielne z Polski za Czerwca i Polowe, Lipca 1941; ²⁶ ושם, 85/025

Luc Dequeker, "Baptism and Conversion of Jews in Belgium, ²⁷ pp.235-272; 1939-1945", in: *Belgium and the Holocaust*, מארוס, *משטר וישי בצרפת והיהודים*, עם עובד, תל אביב 1989, עמ' 208-202.

דוד כהנא, *יומן גיטו לבוב*, יד ושם, ירושלים 1978, עמ' 142; ליון, *עליתי מספציה*, עמ' 174-175. ²⁸

– מבוגרים וילדים. לפי נתוני הכנסיה, המבוססים על עדויות שנגבו מהנזירות המעורבות בהצלה, השתתפו בהצלת ילדים שלושים וחמישה מנזרים של משפחת מריה של המסדר הפרנציסקני, חמישה מהם בוורשה, שלושה בלבוב והיתר בשאר חלקי פולין.²⁹ כמו הנזירות הפרנציסקניות, פעלו גם הנזירות האורסולינות האפורות (Urszulanki Szary) על-פי הוראה מגבוה. את הפעולות להצלת הילדים בקהילה זו ריכזה האם הראשית פיה לישינבסקה (Pia Leśniewska), שישה ב"בית האפור" בוורשה ועמדה בקשר עם אנשי ז'גוטה.³⁰

השימוש בביטוי "מדיניות מוכתבת" בהקשר זה עלול להטעות, כיוון שגם מנזרים שהונחו לקבל אליהם ילדים יהודים קיבלו המלצה לעשות כן, ולא הוראה מחייבת, היות שהצלת ילדים יהודים היתה כרוכה בסיכון שאר תושבי המנזר. ההחלטה היתה נתונה אפוא בסופו של דבר לשיקולה של אם המנזר במקום, והיה עליה גם להביא בחשבון את יכולת הקליטה של המנזר. עם זה, אין ספק שלהנחיה של סמכות בכירה יותר היה משקל רב בעיני הנזירות, הרגילות לציית לסמכות שמעליהן, בייחוד כשהן מתלבטות.³¹ בסופו של דבר, בא הדבר לידי ביטוי במספר הילדים שנקלטו במנזרים אלה. לא בכדי זוקפות לזכותן הנזירות הפרנציסקניות את מספר היהודים הניצולים הרב ביותר.³²

ילדים יהודים במנזר

למי שאינו מכיר את העולם הנוצרי ואת הווייתו, ומימיו לא ביקר ביקור של ממש במנזר, מצטייר המנזר כמוסד אפוף מסתורין והוד, המטיל על הבא אליו מבחוץ מעין יראה שבקדושה. דבר זה נובע במידה רבה מכך שהמנזרים נרתעים מלהיחשף לפני זרים. אולם מי שנכנס למנזר פנימה ולומד את הסידורים, את המנהגים ואת אורחות החיים שבו, אמנם יגלה גם פינות ורגעים של הוד ויראה, אך בעיקר אפרוריות ושיממון – ובייחוד מצוקה נפשית של דייריו. נדמה שחיי המנזר כבר נחקרו עד תום, ורבים הם ספרי העיון ויצירות הספרות היפה הדנים בהם. בפרק זה רק נוסיף ונתמקד בבעיותיהם המיוחדות של הילדים היהודים שנקלעו למנזרים, כדי למצוא בהם מקלט מהמוות שארב להם בחוץ.

²⁹ Ewa Kurek-Lesik, "The Conditions of Admittance and the Social Background of Jewish Children Saved by Women's Religious Orders in Poland from 1939-1945", *Polin*, vol 3, Oxford 1988, p.246-247.

³⁰ אוסף קורק-לסיק, עדות אם המנזר אנדז'יה גורסקה, עמ' 296.

³¹ Ewa Kurek-Lesik, "The Jewish Children Saved by Women's Religious Orders," pp. 246-247.

³² אוסף קורק-לסיק, עמ' 158-159.

כדי להבין מה חוו הילדים היהודים שנקלטו במנזרים יש להכיר את אורחות החיים במקום. המשטר במנזר והיחסים בין הנזירות לחניכיהן מעורבים לעתים קרובות ביסודות הנראים מוזרים בעיני מי שאינו מכיר את הווי המנזרים – חסד, רחמים וקשיחות המלווים לעתים אף בפרצי אלימות. כל זאת בתוך מערכת היררכית נוקשה של מטופלים כנועים הנתונים לחסדי הממונים עליהם. מערכת החינוך במנזרים מושתתת כולה על הדת ויש לה מסורת עתיקת יומין, הניכרת לא רק בפולין, אלא גם בכל המנזרים בעולם הנוצרי.

כאמור, מנזרי הילדים התנהלו כפנימיות, והילדים היו מאורגנים בקבוצות חינוך על פי גילם. על כל קבוצה אחראית נזירה המדריכה את חניכיה בכל הלכות חייהם, לעתים היא נעזרת בחניכים הגדולים והוותיקים במנזר.

ילד חדש המגיע למנזר משתלב בקבוצת הגיל שלו. בתקופה הראשונה מרגילים אותו לסדר ולמשמעת, מלמדים אותו הלכות צניעות, כיצד להתלבש ולהתפשט, להתרחץ בלי לחשוף את גופו, וכן להקפיד למלא את חובותיו על פי לוח הזמנים של הפעילות במנזר. כללי המשמעת במנזר נוקשים והעובר עליהם נענש.

במנזרים מסוימים, כמו המנזרים שאנו עוסקים בהם, עדיין היו נהוגים בתקופה הנדונה עונשי גוף משפילים למפירי משמעת: סטירות לחי, כריעה על הברכיים על אפונים במשך שעות והצלפות על הישבן בפרהסיה.³³

במשך היום מתקיימת במנזר פעילות קבועה ורצופה, שמעורבים בה קודש וחול. היום מתחיל עם תפילת המיסה, השכם בבוקר בכנסיית המנזר, ומסתיים בתפילת הערב לפני השינה. בין לבין עוסקים הילדים בלימודים, בתפילות, בעבודות למיניהן ובבילוי מועט. הפעילות הזאת מופסקת בארוחות, המלוות בברכות. לדוגמה אפשר להביא את לוח הזמנים של סדר יום שגרתי במנזר היתומים בצ'רסק (Czersk), מנזרן של הנזירות השרתות מפלשבסק (Służebniczki pleszewski):

7⁰⁰: השכמה, רחצה, סידור החדרים והתעמלות

8⁰⁰-9⁰⁰: תפילה וארוחת בוקר

9⁰⁰-12⁰⁰: לימודים

12⁰⁰-13⁰⁰: ארוחת צהריים ושטיפת כלים

13⁰⁰-14⁰⁰: מנוחת צהריים

14⁰⁰-15³⁰: שיעורים במלאכת יד

³³ עדות מגדלנה אורנר, איו"ש, 03/6745; עדות עליזה חיות-פנסקה, שמת 03/3410; אוסף קורק-לסיק, עדות A.S., עמ' 106-115.

1830-1530: מילוי התורנויות

1900-1830: ארוחת ערב

19 00: תפילת הערב ועלייה למשכב למנוחת הלילה³⁴

תפקידו המוצהר של המנזר הוא חינוך החוסים בו ברוח הדת הנוצרית, כדי שיהיו נוצרים טובים ונאמנים. לפיכך חוץ מן הפנימיות האליטיסטיות, מוסדות החינוך של המנזרים אינם מספקים שום גירוי אינטלקטואלי למתחנכים בהם. הלימודים הפורמליים בבית הספר תופסים מקום משני בלבד. מכל מקום, כך היה בזמן המלחמה. כשהיה במקום בית ספר למדו בו הילדים. במנזרים בכפרים שלא היה בהם בית ספר, הועסקו הילדים בעבודות במנזר ובעבודות עונתיות אצל האיכרים תמורת מצרכי מזון. האווירה הדתית היא הדבר החשוב ביותר בחיי המנזר ולכן גם בשעת הפעילות החינוכית לא זו בלבד שלומדים שירי דת ומתפללים, אלא גם שומעים מן הנזירות סיפורים רבים על קדושים, על הנסים שחוללו ועל חייו של ישו. במנזרי הנשים מפותח במיוחד פולחן האם הקדושה, שהיתה לו השפעה על דבקותן הדתית של הילדות היהודיות.

מקום חשוב במיוחד בחיי המנזר תופסים החגים הנוצריים וההכנות לקראתם - לפני החגים משתתפים החניכים במירוץ הכנסיה ובקישוטה, הנזירות דואגות להכין מאכלים טובים יותר ולקראת המיסה החגיגית וארוחת החג מלבישים את הילדים בבגדים חגיגיים, שברוב ימות השנה תלויים בארון בלא שימוש ומחכים לאירועים אלה. הפולחן המרהיב והמדוקדק המלווה את הליטורגיה הנוצרית הוא שצובע את אפרוריות חיי היום-יום שבמנזר.³⁵

כאמור רוב הילדים הנוצרים ששהו במנזרים היו בני השכבה החברתית-כלכלית הנמוכה, ובהם אסופים וילדים שנולדו מחוץ לנישואים והוריהם נטשו אותם. חשוב לציין שבמנזר כל הילדים שווים, בלא הבדל מוצא ומעמד חברתי, ואין פוקדים עוון אבות על בנים, לכן גם לא נוהגים לפשפש בעברם של הילדים. גישה זו הקלה במידה מסוימת על הילדים היהודים, שהיו מנועים מלספר על עברם ועל משפחתם. אירית (אירנה) קופר מספרת, שבמנזר שלה באיגנצוב (Ignaców) היו בנות שנהגו לדבר על משפחתן ועל מקום הולדתן, ואילו אחרות לא יכלו לספר על עברן כיוון שלא ידעו דבר על מוצאן, וזה היה נוח גם לה. היא לא נשאלה בעת כניסתה למנזר לא למקום הולדתה, לא לשם

³⁴ Kurek-Lesik, *Gdy Klasztor znaczył zycie*, p.84

³⁵ ראה גם שלמה ברזניץ, *שדות הזכרון*, עם עובד, תל אביב 1993, עמ' 77-
Janina David, *A Touch of Earth*, Orion Press, New York 1969, 70
p.104-106

הוריה ואף לא לשם קרוביה. קיבלו אותה כילדה שנולדה מחוץ לנישואים, וזה כלל לא הפריע לה.³⁶

ילד יהודי מבית בורגני שהגיע לשערי המנזר ונבלע בתוכו נקלע למציאות חדשה, שלא היה לו מושג עליה וכלל לא היה ערוך לקראתה. ברוב המקרים לא היה המנזר תחנתו הראשונה, ולפניו הספיק לחוות חוויות קשות של סכנת חיים, אובדן הורים ואחים, פרדה מאנשים קרובים ומוכרים. משנעזב לנפשו והובא למנזר, כבר לא נותר הרבה מן הביטחון העצמי שלו, המעורער בלאו הכי בעולם שחרב עליו.

ינינה דוויד, בת להורים בורגנים אמידים, היתה גדולה יחסית כשהוכנסה למנזר, בת שלוש-עשרה. האפוטרופוס שלה הכין אותה בעוד מועד לקראת המעבר הזה. מלכתחילה אף חיפש ומצא לה מקום במנזר שנחשב יוקרתי. אף על פי כן לא היה לה מושג על חיי מנזר עד שהתנסתה בהם.

כשהתבשרה שתצטרך לעבור למנזר נפל עליה פחד. היא ידעה שתצטרך להסתיר את זהותה היהודית ושיערה שזה יקשה עליה ליצור קשרי חברות. היא חששה מהבלתי נודע וניסתה לבנות בדמיונה מציאות אופטימית, של חיי חברה בתוך פנימייה, דוגמת הפנימיות באנגליה או ברוסיה – פנימיות שקראה עליהן בספרים. אלא שעוזרת הבית הנוצרייה ששירתה בנאמנות בבית הוריה הרסה בבת אחת את העולם הדמיוני שבנתה לה. "את הולכת לבית יתומים", אמרה לה בבכי, "יחבטו בך ויענישו אותך ותצטרכי לכרוע ברך במשך שעות. תלכי יחפה בחורף ותחיי על כרוב ותפוחי אדמה, ילדתי המסכנה. מי היה יכול לחשוב שתצטרכי להגיע למקומות כאלה... את תפגשי שם ילדים שלא ידוע כלל מי הוריהם".³⁷

הילדים שהוכנסו למנזר במסודר, בדרך ממוסדת, הגיעו על פי רוב עם תעודות לידה נוצריות מזויפות שהעידו שהוטבלו כדת וכדין וכי הם "נוצרים כשרים". מקצתם הוכנו לקראת המעבר, והיה עליהם לשנן סיפור כיסוי ולדעת מה לספר ועל מה לא לדבר. כמו כן, לימדו אותם להצטלב ולהתפלל וכיצד להתנהג בכנסיה. מי שגדלו בבתי ששימשו בהם אומנות נוצריות, ולפיכך ביקרו בכנסיות עם האומנות, הכירו מושגים נוצריים בסיסיים, אך לרובם היו חיי המנזר בגדר חידוש, גם למתבוללים שבהם.

ינינה גדלה בבית שנטה להתבוללות, ונשבתה בקסמה של הדת הנוצרית מילדותה. היא השתוקקה להיות נוצרייה עוד בגטו. כשהועברה לצד הארי גמרה אומר להתנצר, אך הדבר לא הסתייע בידה. תווי פניה השמיים המובהקים, עורה הכהה ושערה השחור המקורזל העידו עליה כמאה עדים שהיא יהודייה, ושום תעודה נוצרית

³⁶ קופר, בקצה היער, עמ' 119.
³⁷ David, *A Touch of Earth*, p.24

לא יכלה לטשטש זאת. אמנם, כשהוכנסה למנזר ידעה כמה תפילות, אך לא יותר מזה. במהלך המיסה מדי בוקר חיקתה את תנועותיהם של האחרים ופיגרה אחרי שאר הילדות. לבסוף נאלצה להתוודות לפני הנזירה האחראית הנדהמת, שעל-אף שהיא כבר בת שלוש-עשרה, טרם ניגשה לקומוניה הראשונה.³⁸

מרים קליין היתה בת עשר כשהוכנסה למנזר הסרצנקות בפשמישל באמצעות RGO, ובידה תעודת לידה מזויפת של ילדה פולנייה יתומה. באותה עת הסתתרו הוריה אצל איכר בכפר ונשאו בהוצאות החזקתה. שלושה-עשר ילדים יהודים מצאו מסתור במנזר זה, שהתחנכו בו שישים ילדים. היה לה מראה יהודי, והנזירות השגיוחו עליה במיוחד שלא תתבלט. הילדות היהודיות שהיו עמה לא הכירו את דקויות הליטורגיה הנוצרית. כדי שלא ישגיוחו בטעויות שעשו, העמידו אותן הנזירות בשעת התפילה בשורה האחרונה, והן כרעו ברך וחיכו את חברותיהן הנוצריות שעמדו לפנין.³⁹

היו ילדים שהקרקע נשמטה מתחת לרגליהם משנכנסו למנזר ונפגשו עם הנזירות העוטות שחורים ועם הילדים הכנועים, בעיקר ילדים שחיו לפני כן אצל משפחות נוצריות, נקשרו אליהן וכבר חשבו שהגיעו למנוחה ולנחלה, והנה לפתע נעקרו מהבית שהורגלו אליו בלא כל הסבר, ושוב היו לכדור משחק בידי אנשים זרים. אך משהתגברו על ההלם הראשון, החלו לחוש שהמקום אינו נורא כל כך, ואולי אפילו בטוח יותר מהמקום הקודם.

פרדז'יה שטודנט, שניצלה במנזר טורקוביצה, היתה אולי בת שמונה כשתפסו הגרמנים אותה ואת אמה ליד העיירה הרובישוב (Hrubieszów). לפני כן איבדה את אביה, את אחיה הקטן ואת סבה וסבתה, ורק האם נותרה לה. שתיהן שוטטו בשדות ובכפרים ונרדפו בידי הכפריים, עד שנתפסו בידי הגרמנים והובלו למעצר בהרובישוב. בדרך אמרה לה אמה שעליה להעמיד פנים שהיא כלל אינה מכירה אותה, ולהכחיש שהיא יהודייה. פרדז'יה עשתה כפי שצוותה. במעצר הפרידו בינה ובין אמה וכלאו אותן בנפרד. פרדז'יה הקטנה נחקרה על אודות אמה, אך התעקשה ואמרה שהיא פולנייה ואינה מכירה את "האשה הזאת". אחרי שאמה נרצחה לנגד עיניה, מסרו אותה לאשה פולנייה שטיפלה בה די טוב, אך מסיבות שלא הובררו לה לא שהתה אצלה זמן רב, אלא הועברה למנזר. לימים תיארה את דרכה למנזר בטורקוביצה:

³⁸ שם, עמ' 15, 36
³⁹ אוסף קורק-לסיק, עמ' 188-190; ראה גם עדות מרים קליין, איו"ש, 03/4071

יום אחד הופיע איזה אדון ואמר לי שהוא בא להעביר אותי למנזר. הפולנייה לא רצתה למסור אותי וגם אני לא רציתי לעזוב אותה. פחדתי מאוד מפני המנזר. אך האדון לא התחשב בזה ואמר לפולנייה שתארוז את חפצי... נפרדתי ממנה ונסעתי עם האדון למנזר. כשירדתי מהרכבת באה לקראתי קבוצת ילדים עם נזירה. אחדים לקחו ממני את החבילות וכולם הלכו אתנו למנזר. הילדים נראו רציניים מאוד ודי עצובים, ואני פחדתי ללכת למנזר והתחלתי לבכות.

הנזירה הרגיעה אותי ואמרה שלכל הילדים כאן טוב כשהם נוצרים טובים ומתפללים הרבה, אז פחדתי עוד יותר, כי לא ידעתי להתפלל. הכניסו אותי לאולם גדול. על הקירות היו תלויות הרבה תמונות קדושים. האולם היה אפל מאוד והילדים היו כל כך שקטים ומחונכים... לא רציתי להישאר במקום הזה וחשבתי איך לברוח. אך לא ברחתי כי... נזכרתי שאצטרך להתחבא כל הזמן ביער כדי שלא יתפסו אותי, ומזה פחדתי עוד יותר.⁴⁰

עדותה של פרדז'יה על נסיבות הגעתה למנזר ועל רתיעתה מהמקום החדש אינה עדות יוצאת מגדר הרגיל. כמעט כל הילדים היהודים הרגישו כך, ועם זה חשו שהגיעו לחוף מבטחים. בעדויות המנסות לשחזר את חוויית המפגש עם המנזר חוזרים ונשנים משפטים כאלה: "כשהגעתי למנזר אחרי הסיוטים שעברתי, חשתי הקלה. הרגשתי כמו בגן עדן. התפילות והאווירה שמסביב דיברו אלי"; "אהבתי מאוד את השקט שם. עטפה אותי מין שלווה רוחנית".⁴¹

השקט שמסביב, העבודה החדגונית, צלצול הפעמונים בשעות הקבועות, התפילות, שירת הנזירות – כל אלה יש בהם להשרות אווירה של שלווה ורוגע גם על מי שנמלט לתוך מנזר מהמולת הרחוב בימים כתיקונם, על אחת כמה וכמה על ילדים מלאי חרדות, שטולטלו ממקום למקום בלי לדעת למה ומדוע ומה יעלה לבסוף בגורלם. והנה מצאו עצמם לפתע במקום שקט ומבודד, כאילו נפלטו מתוך ים סוער אל אי שליו. בחוץ ארב המוות על כל צעד ושעל ואילו בפנים, בין כותלי המנזר, התנהלה שגרת החיים כבכל הימים. כאילו אין מלחמה בעולם. את יומה הראשון במנזר מתארת עליזה חיות-פנסקה:

⁴⁰ אפרים דקל, *שרידי חרב א*, משרד הבטחון – ההוצאה לאור, תל-אביב 1963, עמ' 151-156.
⁴¹ *אוסף קורק-לסיק*, עדות נינה א', עמ' 60, עדות לובה ל', עמ' 194.

הוכנסתי לחוג ילדים ששיחקו במעגל. עד מהרה התרגלתי מחדש לשחק במשחקי ילדים. הייתי כאחת מהמקום. בערב לאחר התפילה עלינו על משכבנו. החדר היה גדול מאוד ובו עמדו בשורות מיטות קטנות לבנות. גם לי הוקצתה מיטה ליד ילדה קטנה בלונדינית, שמעתה היתה חברתי הטובה... על החדר פיקחה הנזירה הצעירה והיפה ברברה. מיטתה היתה מאחורי פרגוד בפניה. לפני השינה הוסבר לי שעל כולנו לישון על גבינו, כשידינו מצולבות על לבנו... כך נרדמתי.

בבוקר התעוררתי לפני כל הילדים. הסתכלתי סביבי... וראיתי שכולם ישנים בשקט ובשלווה, כלומר שאין ממה לפחד יותר. לאט לאט התחילו ראשים רבים להתרומם... הנזירה ברברה יצאה בלבושה מאחורי הפרגוד וב"בוקר טוב" עליז ציוותה על כולם לקום וללכת לרחיצה. גם אני נעמדתי בתור הארוך לרחיצת פנים ושיניים. התלבשנו ועלינו לאולם תפילה קטן בקומה עליונה. שם התפללתי בלהיטות ליושב במרומים למען יחזיר לי בקרוב את הורי ואת ביתי.⁴²

יומה הראשון של עליזה במנזר מתואר תיאור אידילי, ואין ספק שהוא משקף נכונה את השלווה הפתאומית שעטפה אותה במקום החדש, לאחר החרדות שהתנסתה בהן לפני כן. אולם היא ושכמותה עדיין היו רחוקים מלהגיע לחוף מבטחים. שלא כמו בצרפת או בבלגיה הכבושות, המנזרים בפולין לא היו חסינים מפני ביקורי פתע של אנשי הגסטפו והמשטרה הגרמנית, כל אימת שחשדו שמסתתרים בהם יהודים. ואכן יהודים הוסגרו גם מתוך המנזרים, אם כי לא הנזירות הן שהסגירום, אלא עובדי מנזר או מלשינים מחוצה לו. אל מנזר הנזרטנקות (Nazaretanki) באולשיטין (Olsztyń), ליד צ'נסטוכוב, הובאה ילדה יהודייה קטנה שהתנהגה כנוצרייה, יאנצ'קה קפרל שמה. היא היתה עצובה ומיעטה לשחק עם הילדים. מוצאה היה מסתורי גם בעיני הנזירות שטיפלו בה. אחרי זמן מה אסרו הגרמנים את הוריה והגיעו גם אליה למנזר, הוציאו אותה ממנו ורצחו אותה.⁴³

באחד הלילות הגיעה לשערי מנזר האורסולינות בסירץ' (Siercz) מכונית ובה אנשי גסטפו. הם פרצו לפנימייה, האירו בפנסים את פניהן של הילדות הישנות ונטלו עמם, בלא שוב, שתי ילדות יהודיות שהסתתרו שם.⁴⁴

אף-על-פי כן היה המנזר המסוגר, הנבדל מהאוכלוסיה הסובבת אותו, מקום מוגן יחסית לילדים היהודים שהצליחו להגיע אליו ולמצוא בו מקלט. אחרי שהסתגלו

⁴² עדות עליזה חיות-פנסקה, איו"ש, 03/3410

⁴³ אוסף קורק-לסיק, עדות הנזירה רוזמרי וורבינסקה, עמ' 123-122.

⁴⁴ Wladyslaw Bartoszewski i Zofia Lewinowna, *Ten jest z ojczyzny mojej*, Znak, Cracov 1969, p. 811

אליו, גם הרגישו בטוחים יותר וחרדותיהם הלכו ופחתו. בנסיבות ההן אין לזלזל כלל בהרגשה סובייקטיבית זו. המנזר נתן לילדים גלמודים אלה גג לראשם, אוכל לשבור את רעבונם ומיטה לישון בה, וזה לא מעט. אולם את בעיית זהותם היהודית לא פתר.

אף על פי שרוב הילדים הגיעו למנזר בזהות נוצרית שאולה, או בזהות מטושטשת, עתידה היתה זהותם היהודית לצוץ ולעלות על פני השטח במוקדם או במאוחר בכל חריפותה, והם מעולם לא הצליחו להשתחרר ממנה כדי להגיע למנוחה ולנחלה. מעדויות הנזירות שטיפלו בילדים אלה עולה שמלבד התינוקות והפעוטות, שטרם היו מודעים לעצמם ולמתרחש סביבם, היו כל הילדים היהודים שהגיעו למנזרים מודעים לזהותם האמיתית ולמשמעותה החמורה מבחינת עצם קיומם. גם הקטנטנים שבהם, שרק במעורפל היו מודעים לסוד זהותם, עשו מאמץ עילאי לשמור אותו.

אם מנזר הפרנציסקניות בלומנו (Łomno), טלקה בודנובסקה (Telka Budnowska), קלטה במנזרה כמה ילדים יהודים שהובאו אליה מוורשה. הם הגיעו עם תעודות לידה מזויפות ונמסר לה שהם מוטבלים. היא ידעה שהם יהודים ורצתה לוודא את שמותיהם האמיתיים, כדי לזכור אותם כשיבואו לחפש אותם אחרי המלחמה, אך כל חקירותיה עלו בתוהו. הם דבקו בעקשנות בשמם המושאל כפי שהיה רשום בתעודת הלידה המזויפת. האמהות שלהם, אמרה, לימדו אותם שלא להסגיר בשום אופן את שמם האמיתי, והילדים היו לדעתה בני שלוש או ארבע.⁴⁵

במנזר ששהתה בו אירית קופר היתה ילדה בגיל הגן ששמה מרילה. היו לה עיניים תכולות ושיער זהוב והיא לא דמתה כלל לילדה יהודייה, אך התנהגותה בשעת המשחק החשידה אותה בעיני אירית, והיא פרשה עליה את חסותה. יום אחד בשעת היקיצה החליטה לחקור אותה ושאלה אותה מה עיר מגוריה, ואם היא זוכרת את הוריה ואת ביתה. מרילה הביטה בה בעיניה התכולות וענתה: "אמא שלי אמרה לי לא לספר שום דבר." אירית חיבקה אותה אל לבה ואמרה לה: "נכון, מרילה, לעולם אל תספרי לאף אחד".⁴⁶

הנטל הנפשי של הילדים שחיו בזהות שאולה במנזר היה כבד מנשוא, ורבים לא יכלו לעמוד בו לאורך זמן. מטבע הדברים חיפשו נפש קרובה כדי לחלוק עמה את סודם ולפרוץ את גדר הבדידות הקשה שהיו נתונים בה. אם מנזר האורסולינות האפורות במילנובק (Milanówek), אנדז'יה גורסקה (Andrzeja Górska), רכשה את אמונן של הילדות היהודיות במנזרה, והן שפכו את לבן לפניה וגילו לה את סוד יהדותן. היא היתה נרגשת עמוקות מילדות אלה, על האיפוק שגילו ועל יכולתן לשמור סוד. כדי להמחיש את

⁴⁵ אוסף קורק-לסיק, עדות הנזירה טלקה בודנובסקה, עמ' 164-165.
⁴⁶ אירית ר' קופר, בקצה היער, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1977, עמ' 126-125.

הדבר סיפרה, שנודע לה שבמנזרה גרו שתי אחיות בשמות משפחה שונים. כשסבתך באה לבקרן, היתה האחת נכדתה והאחרת "סתם מכרה". אילולא היו מגלות לה את האמת, לא היתה יודעת על כך.⁴⁷

לא תמיד עזרה שמירת הסוד. באינטימיות הצפופה שבחיי המנזר היה קשה מאוד להעלים את הזהות היהודית לאורך זמן. את חזותם היהודית של מקצת הילדים לא היה אפשר להסתיר, ואחדים – כפי שכבר צוין – לא הכירו את המנהגים הנוצריים, או שבגלל חוסר הביטחון שלהם הפריזו בהם ומשכו תשומת לב. כך למשל עמדו הנזירות במנזר השרתות של ישו (Sługi Jezusa) שבטרנוב (Tarnów) על זהותה של ילדה יהודייה, משום שהתפללה בקול רם מדי והגזימה בהצטלבות.⁴⁸ הנימוסים שהביאו עמם הילדים היהודים מהבית, ואוצר המילים העשיר שלהם, גם הם היו עלולים להחשיד אותם, שכן מבחינה זו היו שונים מרוב ילדי המנזרים שבאו משולי החברה הנוצרית. קרה גם שילדים גילו את סודם מתוך שינה או מתוך חום.⁴⁹

משנקלט הילד במנזר, החל משתלב בחברה מתוך תחושה שסכנת החיים עברה. אך עד מהרה צצה ועלתה במקומה תחושה של ניכור ושל נחיתות בשל עצם היותו יהודי, על כל כינויי הגנאי הכרוכים בכך מצד מסורת האנטישמיות הנוצרית. שכן החינוך במנזר מבוסס על המיתולוגיה הנוצרית, הרווייה דימויים שליליים של יהודים - היהודי הוא הסיטרא אחרא, כלל היהודים הם רוצחי האל ומעניו, ובתור שכאלה הם מגלמים את כל הרוע והבוגדנות שבעולם, ולכן הם ראויים לכל עונש ואין להם מקום בקהילה הנוצרית.

הרגשת האשמה של הילדים היהודים בשל "חטאיהם" גברה עוד בגלל הניגוד היום-יומי שבין הטיפול המסור שטיפלו בהם נזירות טובות במנזר ובין דבריהן על היהודים, שבהם תלו את כל החטאים הנוראים.

תמר לובלינר היתה אולי בת שמונה כשהגיעה למנזר בזאגוז'ה (Zagórze). על הנזירות שטיפלו בה היא מרעיפה רק שבחים, אך היא זוכרת שבשיעורי הדת במנזר לא הפסיקו אותן נזירות לדבר על רשעותם ונבזותם של היהודים, אף כי בה עצמה לא פגעו בשל יהדותה.⁵⁰

ברור אפוא שבאווירה כזו השתדלו הילדים לשמור בסוד את זהותם היהודית, ולא רק שמא יוסגרו לגרמנים, אלא גם מעצם הבושה להשתייך לעם הנקלה הזה. חייהם במנזר היו לעתים בלתי נסבלים בגלל הדיבורים הבלתי פוסקים על תכונותיהם הנלוזות

⁴⁷ אוסף קורק-לסיק, עדות הנזירה אנדז'יה גורסקה, עמ' 301-300.

⁴⁸ שם, עדות הנזירה יוזפה קולקובסקה, עמ' 203-202.

⁴⁹ עדות מגדלנה אורנר, איו"ש, 03/6745, עמ' 15-14.

⁵⁰ עדות תמר לובלינר, איו"ש, 03/1397.

של היהודים – מתוך חיקוי נלעג של התנהגותם וצורת הדיבור שלהם – ובגלל הלחישות המחשירות. ינינה דוויד, שבלטה משכמה ומעלה במנזרה בנימוסיה ובאינטליגנציה שלה, עזרה בשיעורים פרטיים לאחת התלמידות החיצוניות שלמדה במנזר. הילדה, הצעירה ממנה, היתה כרוכה אחריה. יום אחד התקרבה אליה, הישירה אליה מבט ואמרה: "אומרים שאת יהודייה, אבל תגידי שזה לא נכון." ינינה נבהלה, נשמה עמוקות, ולבקשת הילדה נשבעה לה שהיא אינה יהודייה. "אמי תשמח אם אספר לה," אמרה הילדה. ינינה שאלה אותה, "ואילו הייתי יהודייה, האם היה משנה לך? היית אוהבת אותי?" עיני הילדה התמלאו דמעות, והיא השיבה: "איך את יכולה לומר דבר כזה, את הרי יודעת שלא הייתי יכולה".⁵¹

ילדים כמו ינינה, שכבר היו גדולים דיים להבין באיזה עולם הם חיים, חיפשו דרכים לצאת מהמבוך שנקלעו אליו. כשלא הצליחו היו מתוסכלים, מועקתם גברה ועמה העמיקה תחושת הבדידות. ינינה, למשל, השתדלה להתבלט לטובה ולהיות לתועלת בתוך המנזר – על אף כלל הזהב במוסדות מסוג זה, שאין להתנדב לשום דבר – שכן חששה שיאמרו שלא רק שהיא יהודייה, אלא גם יהודייה עצלנית. לכן היתה מתנדבת לעזור בכל עבודה שהיא – קילוף תפוחי אדמה, נשיאת דליי מים או מירוק הרצפות – ובלבד לטשטש את כתם יהדותה.⁵²

הדרך הפשוטה ביותר לפרוק את המועקה במקרים כאלה היתה להתוודות לפני נפש קרובה היכולה להקשיב, להבין וגם לעזור. התום של מקצת הילדות, ורצון להיות כנות עם מי שהיטיבו אתן, גרמו בסופו של דבר שיתוודו על זהותן האמיתית לפני הנזירות שרכשו את אמונן. ינינה התוודתה לפני הנזירה זופיה, דמות של נזירה קלאסית, שהכינה אותה לקומוניה הראשונה ואף הובילה אותה לטבילה. באחד הערבים קשרה עמה פתאום שיחה על בית אביה. עד אז לא שוחחה על הוריה עם איש. לאט-לאט החלה לספר ולשפוך את לבה לפניה. כשהגיעה לחיי הגטו נשבר קולה. את המעמד תיארה בחיות רבה בזיכרונותיה:

האחות זופיה כיבתה את האור באולם ופתחה את החלון... ספרי לי על הגטו, אמרה, ונשענה על אדן החלון. בחנתי את פניה בחשדנות, אך לא היה שינוי בהבעתה. סיפרתי לה על נדודיני, על מחלתו של אבא, על הרעב, על פושטי היד שמתו ברחובות, על ההפלה של אמא, על ימי האימים האחרונים במרתף, על בריחתי מהגטו ועל מכתביו של אבא שחדלו להגיע באורח מסתורי בסתיו האחרון. המילים זרמו כמו

David, *A Touch of Earth*, p.60⁵¹
שם, שם.⁵²

דם, חמות ומבולבלות. גבי הזיע וידי היו קרות, אך ראשי להט. כשהפסקתי חשתי חולשה, אך גם הקלה גדולה. כאילו איזה פצע שבי נפתח. כאילו השתחררתי בבת אחת ממשא כבד של שקרים וחרדות שסחבתי עמי, ועכשיו כל זה התנקה. נשענתי על הקיר ועצמתי את עיני... האחות זופיה עמדה בלי נוע והביטה לתוך הלילה... אביך צריך להיות אדם נפלא, אמרה, אני מקווה לפגוש אותו וגם את אמך. תפגשי, הבטחתי. אני אביא אותם לכאן אם הם לא יבואו לחפש אותי... היא חיכה אלי, ולפתע ליטפה בהיסוס את שערי, ואז נבוכה מעדינותה הבלתי אופיינית, הביטה בשעונה וקראה: כבר אחרי חצות! למיטה ומהר. חייכתי וירדתי בריצה במדרגות וחשתי קלה כנוצה.⁵³

זהותם היהודית של הילדים לא נתנה להם מנוח, והחיים במחותרת דחפו אותם לחפש שותפים לגורל בסביבתם הקרובה. אם במנזר היו כמה ילדים יהודים, בדרך כלל זיהו זה את זה בחושיהם המחודדים ויצרו קשר. הנזירות שטיפלו בילדי המנזר לא ידעו להבחין תמיד מי יהודי ומי לא, אך הילדים היהודים עצמם ידעו. במנזר הפרנציסקניות בלומנו היו כ-115 יתומים. לדברי אם המנזר טלקה בודנובסקה, היו ביניהם עשרים ושתיים ילדות יהודיות וילד אחד. מקצתן זוהו כיהודיות ומקצתן לא זוהו. כולן הגיעו עם תעודות לידה נוצריות מזויפות, והיא לא תמיד ידעה מי יהודייה ומי לא, אך הילדות עצמן ידעו. יום אחד אמרה לה אחת הילדות היהודיות הגדולות, שטרזה בת האחת-עשרה, שהתנהגה כנוצרית לכל דבר, אינה אלא יהודייה. "היא לא דומה כלל ליהודייה", השיבה לה. אך הילדה עמדה על שלה, והבחנתה היתה נכונה. "אנחנו מריחות זו את זו", אמרה לה. ואכן הילדות היהודיות חשו קרבה זו לזו. הקטנות היו כרוכות אחרי הגדולות והיו מסייעות להן ובתורניות.⁵⁴

הילדים היהודים היו מזהים זה את זה על פי התנהגות חריגה – גילויים של חרדה כשדיברו על יהודים, ובייחוד לשלילה, נימוסים יתרים או שימוש במטבעות לשון מקובלות בבתים יהודיים. בעת חלוקת הלבנים הנקיים לילדות במנזר הפליצניקות (Felicianki) שבקרקוב, קיבלה קריסיה – אחת הילדות שנשאה שם נוצרי מובהק – גופייה קרועה, ופלטה בלי משים בתרעומת לעבר חברתה נינה, שעמדה בקרבתה, "ראי איזה לייביק קרוע" (לייבל ביידיש היא גופייה). כשהתרחקה הנזירה, ניגשה אליה נינה ושאלה אותה ישירות, "נכון שאת יהודייה?" קריסיה הנבוכה ניסתה תחילה להכחיש ונשבעה שאיננה יהודייה. אך נינה לחצה עליה וסחטה ממנה את ההודאה, אחרי

⁵³ שם, עמ' 94-95.

⁵⁴ אוסף קורק-לסיק, עדות הנזירה טלקה בודנובסקה, עמ' 162.

שגילתה לה שגם היא יהודייה. מרגע זה התהדקו הקשרים ביניהן. לקשר הסודי ביניהן הכניסה קריסיה ילדה שלישיית, את בת דודתה. לאחר מכן הלכו שלושתן לכנסיה כדי להסתודד ולספר על עצמן זו לזו. מלבדן היו במנזר הזה עוד שלוש ילדות שחשדו בהן שהן יהודיות, והילדות הנוצריות היו מתנכלות להן ושלישיית היהודיות של נינה השתדלה לגונן עליהן.⁵⁵

דוגמה נוספת לקרבה ולערבות ההדדית שבין הילדים היהודים, שנפגשו באקראי במנזר בגלל גורלם המשותף, היא עדותה של ינינה דוויד. באחד הימים הובאה למנזר שחיה בו ילדה חדשה כבת חמש, ששערה החום ועיני השקדים שלה החשידו אותה. הילדים הקטנים הקיפו אותה מיד והחלו לחקור אותה לשמה. "קוראים לך רבקה? שרה?" צעקו אליה. ינינה התפרצה ומשכה אותה אליה, ולקטנים אמרה, "קוראים לה פרנקה". מאותו רגע פרשה עליה את חסותה וטיפלה בה כאילו היתה אחותה הקטנה. היא ניסתה לדלות מן הילדה פרטים על עברה ועל הוריה, אך הילדה הסתכלה בה במבט נוקב ושתקה. באחד הלילות, כשחלתה הילדה וקדחה מחום גבוה, ישבה ינינה על יד מיטתה והשגיחה עליה. פתאום התרוממה הילדה, היישירה אליה מבט ואמרה לה ברורות, "קוראים לי שרה". ינינה נבהלה והסתכלה מסביב, כדי לודא שאיש לא שמע אותה, ואמרה לה, "את פרנקה ילדתי, אל תשכחי זאת". לאחר מכן משכה את השמיכה עד ראשה וליטפה אותה.⁵⁶

המרת דתם של הילדים

אחת הדרכים להיפטר מנטל הזהות היהודית במנזר היתה להמירה בזהות נוצרית על-ידי טבילה וקבלת הדת הנוצרית. ואכן היו ילדים שבחרו בדרך זו בעידודן ועזרתן של הנזירות. אך ילדים רבים אחרים, בייחוד הקטנים שבהם, הועברו על דתם והוטבלו לנצרות בלי שנשאלו ובלי שהבינו מה משמעות המעשה ומה השפעותיו על עתידם. כדי להבין את מה שעבר על הילדים היהודים בדרכם לנצרות צריך להכיר את הנסיבות שבהן נעשה הדבר.

המנזר הוא מוסד מיסיונרי מעיקרו, והמתקדשים לנצרות אמורים לשמש מופת לחיים נוצריים מושלמים ולקרוב אנשים רבים ככל האפשר לדת האמת של ישו. בפולין הצטיינו במיוחד בפעילות מיסיונרית הנזירות הפרנציסקניות, שעסקו בחינוך ובטיפול בילדים נזקקים. הנזירות האלה, כאמור, גם זוקפות לזכותן הצלת ילדים יהודים רבים. בתקנון (רגולה) של קהילת הנזירות המיסיונריות של מריה (Misjonarki Maryi), קהילה קטנה המסונפת למסדר הפרנציסקני, נאמר בין היתר כי "על המטפלות בילדים

⁵⁵ שם, עדות נינה א', עמ' 57-58.
⁵⁶ David, *A Touch of Earth*, pp.87, 96

המסכנים והנטושים לזכור, כי יותר מכל עלי אדמות אהב ישו ילדים אלה".⁵⁷ לכן היה טבעי שהנזירות שטיפלו בילדים היהודים במנזרים השתדלו להפכם לנוצרים. בעדויות של נזירות שטיפלו בילדים יהודים במנזרים אפשר למצוא לא אחת ביטויים של סיפוק וגאווה מבנות הטיפוחים שלהן, שהתנצרו וסירבו לחזור ליהדות. כך למשל סיפרו שתי נזירות מלובלין על ילדה יהודייה, שאחרי המלחמה רצה הוועד היהודי להוציאה מהמנזר, אך היא סירבה בכל תוקף. "הבטיחו לה הרי זהב, אך סטשיה התגוננה באומץ ועמדה על כך שהיא נוצרייה וכי גמור עמה להישאר בפולין".⁵⁸ הנזירה אנדז'יה גורסקה ממסדר האורסולינות האפורות סיפרה בעדותה בגאווה בלתי מוסתרת, שנזירות אחדות במסדר זה בפולין מוצאן יהודי, וכי קשריהן הראשונים עמו נקשרו בזמן המלחמה, בעת שמצאו מסתור במנזריו.⁵⁹ אף על פי כן תהיה זאת טעות ליחס לכל הנזירות שהצילו ילדים מניעים מיסיונריים בלבד. מה גם שהעובדות מראות שלא כל הילדים שעברו את המנזרים אכן הוטבלו לנצרות. המציאות היתה מורכבת לאין ערוך ולא תמיד חד-משמעית.

ילד שהגיע למנזר עם תעודת טבילה, אותנטית או מזויפת, בדרך כלל לא בדקו אותו ורשמו אותו כנוצרי בספר המנזר. אם לא היתה לו תעודת טבילה, משמע אסופי שמוצאו לא ברור, היו מטבילים אותו, נותנים לו שם נוצרי ורושמים אותו כנוצרי בספר המנזר. כך נהגו בילדים ממוצא נוצרי, וכך נהגו בילדים היהודים שהגיעו למנזר בלי תעודת טבילה. אם מסיבה כלשהי לא הוטבל הילד מיד כשנקלט במנזר, נעשה הדבר כשחלה והיה חשש לחייו. בעדויות רבות של נזירות על ילדים יהודים במנזרים מתואר ההליך הזה כמעשה שגרתי שאין מהרהרים אחריו, כי מבחינתן לא עלה על הדעת שילד שחי במנזר, או עומד למות בו, לא יזכה לחסד הנוצרי ולא יוטבל. אך לא רק חסרי תעודות טבילה הוטבלו. ברוב המקרים הוטבלו גם מי שהגיעו למנזר עם תעודות טבילה מזויפות.

שאלת הטבלת הילדים היהודים לנצרות עלתה בכל חריפותה לקראת הגשתם לקומוניה הראשונה, המקבילה לבר-מצווה ביהדות. בטקס הקומוניה הראשונה מצטרף הילד לקהילה הנוצרית וזוכה לסקרמנט של אכילת לחם הקודש. זאת הפעולה החשובה ביותר בחייו של כל נוצרי מאמין. לקומוניה הראשונה ניגשים בדרך כלל ילדים בני שבע עד שתים-עשרה, וזה היה גילם של רוב הילדים היהודים במנזרים. הניגש לקומוניה חייב להיות נוצרי, ואם יש ספק בנוגע אליו, יש להטבילו קודם לכן.

⁵⁷ אוסף קורק-ליסיק, עמ' 62.

⁵⁸ שם, עמ' 212.

⁵⁹ שם, עדות הנזירה אנדז'יה גורסקה, עמ' 301-302.

לטקס הקומוניה קודמים הכנה ממושכת של לימוד הקטכיזם – הברית החדשה ועיקרי הדת הנוצרית – ווידוי ראשון בפני הכומר. לקומוניה מתכוננים כל הילדים בקבוצת הגיל שמתחנכים בה, ובמהלכה שומעים מהכומר ומהנזירות המחנכות כיצד יש לנהוג כנוצרים מאמינים – ובייחוד עד כמה חשוב לדבר רק אמת בעת הוידוי.

הטקס עצמו, טקס מלא הוד והדר, מתקיים בכנסייה קבל עם ועדה - הילדים הנרגשים ניצבים לבושי לבן שורות-שורות, ראשיהם עטורים זרי פרחים ונרות דולקים בידיהם. הם ניגשים אל הכומר לקבל מידיו בפעם הראשונה את לחם הקודש. אין להעלות על הדעת שילד יהודי במנזר יוותר על השתתפותו בטקס כזה.

ילד בגיל זה נוטה מטבעו לקונפורמיות ומזדהה עם המחנכים, על אחת כמה וכמה במצב שהיו נתונים בו הילדים היהודים. הנזירות היו להם לא רק סמל ומופת של חיים נוצריים טהורים בלא רבב, אלא גם הנפשות הקרובות ביותר. לכן השתדלו לעשות ככל יכולתם כדי לרצות אותן, לענות על ציפיותיהן ולא לאכזב אותן. זאת ועוד, ניסיון להתחמק מהקומוניה היה עלול לחשוף מיד את זהותו האמיתית של הילד, על כל המשתמע מכך מבחינת מעמדו החברתי במנזר, שהיה מסובך בלאו הכי - לא מדובר רק בהסגרתו לגרמנים או בגירוש מהמנזר, אלא גם בעצם יכולתו להמשיך לחיות כאנטי-כריסט כפוי טובה במוסד ובחברה שהסתכנו למענו, אספו אותו והעניקו לו מחסדם.

אין אפוא כל תימה שהילדים היהודים השתוקקו לגשת לקומוניה הראשונה והשתתפו בדבקות ובהתלהבות בהכנות לקראתה. הספרות התיעודית על ילדי המנזרים מלאה תיאורים של חוויות ההתרגשות שלהם מהטקס, ולא זאת בלבד אלא שמקצתם אף שאפו לזכות בתואר חניכים מצטיינים לקראתו.

במנזרה של עליזה חיות-פנסקה בברווינוב (Brwinow) נהגו להלביש את הילדה שהצטיינה בלימודי הנצרות בשמלה לבנה ארוכה לטקס הקומוניה הראשונה - שאר הילדות לבשו שמלות קצרות. עליזה החליטה להתמודד על השמלה הארוכה, ושקדה על לימודי הקטכיזם. ביום המיועד התייצבה עם שאר בני קבוצתה לבחינה לפני הכומר, ענתה על כל השאלות שהופנו אליה בלי היסוס ודקלמה את כל התפילות לעיניהן המתפעלות של הנזירות שנכחו במקום. בתום הבחינות הוכרז שאכן זכתה בשמלה הנכספת. "זה זמן רב לא הייתי מאושרת כל כך. מיד רצתי לכנסייה והודיתי לאלוהים על חסדו, כתבה בעדותה.⁶⁰

כאמור, הניגשים לקומוניה הראשונה היו חייבים להיות נוצרים, משמע מוטבלים. וכפי שכבר צוין, חלק ניכר מהילדים היהודים הוכנסו למנזר רק על סמך תעודות לידה

⁶⁰ עדות עליזה חיות-פנסקה, עמ' 16-17, איו"ש, 03/3410.

מזויפות ולא הוטבלו. דבר זה העמיד בפני הנזירות דילמה דתית לא פשוטה. מבחינת אמונתן, לא יעלה על הדעת להגיש ילד יהודי שלא הוטבל לקומוניה, כי זה חילול הקודש, והרי לא תמיד ידעו אם הילד בעל הזהות השאולה הוטבל אם לאו. צריך לציין שכבר בשלב ההכנות לקומוניה, ובייחוד לקראת הווידי הראשון, חשפו ילדים רבים את זהותם היהודית וביקשו להתנצר. מקצתם עשו זאת מתוך תום ילדות ויושר פנימי, כי לא רצו להחטיא את מיטיביהן. אך אחרים, בייחוד הגדולים יותר שהיו מודעים למצבם כיהודים, ראו בכך שעת כושר להיפטר אחת ולתמיד מנטל זהותם היהודית ומהסבל שגרמה להם, שהרי רק בשל חלקם באותו חטא קולקטיבי של רצח ישו נענשו והושפלו. ילדים יהודים שביקשו להתנצר הוטבלו כמעט תמיד בחשאי, הן למען ביטחונם – כי הטבלת יהודים לנצרות היתה אסורה על פי פקודת הגרמנים ומישהו עלול היה להסגירם – והן כדי שלא להביכם לפני חבריהם. עם זאת חייבים גם לציין, שבתוך האווירה הדחוסה והלוחצת הזו, היו גם גילויים טרגיים של ילדים יהודים שסירבו בכל תוקף להתנצר והוטבלו בעל כורחם.

נינה א' הגיעה למנזר הפליציניקות בקרקוב מצוידת בתעודת לידה נוצרית למהדרין. האפוטרופסית שלה, שהיתה קתולית אדוקה, הטבילה אותה לפני כן במו ידה טבילת חירום, כלומר רק עם מים קדושים, ולא בידי כומר בשמן המשחה, כמתחייב בטקס של המרת דת מתוך בחירה. כשהכניסה אותה למנזר לא סיפרה על כך לאם המנזר. מבחינת המראה שלה והתנהגותה לא היה אפשר לחשוך כלל בנינה שהיא יהודייה. לפני שניגשה לקומוניה הראשונה נפל עליה פחד שהיא עלולה לחלל את הקודש, לכן התייצבה לפני אם המנזר, הזדהתה כיהודייה וביקשה שתטביל אותה כדת וכדין. הנזירה הנדהמת התבוננה בה ואמרה: "ילדתי הטובה בת העם הנבחר, נניח לזאת לעת עתה". למחרת הלכה לאפוטרופסית שלה ושפכה עליה את חמתה על שמסרה לה ילדה יהודייה בלי להודיע לה על כך. והרי גם בלעדיה כבר היו לה חמש ילדות יהודיות מתוך שמונה-עשרה הילדות במנזרה. לבסוף הטבילה אותה ואת יתר הילדות היהודיות, ליתר ביטחון, בחגיגות אך בחשאי. לימים שחזרה נינה את החווייה שחוותה בטקס: "כשהוטבלנו היינו כולנו מאושרות. והיה אם ויקרה לנו משהו, נעלה השמימה".⁶¹

על-אף גילה הצעיר הלכה נינה דוויד בת הארבע-עשרה לטבילה מתוך מודעות מלאה כדי לנסות ולהיפטר לעולם מזהותה היהודית שכה סבלה בגללה. קודם שהוכנסה למנזר ביקשה מהאפוטרופוס שלה שיטביל אותה לנצרות, כדי שתהיה כמו כולם שם, והוא סירב, אף כי אביה הסמיכו לכך ובלבד שיציל אותה. הוא ניסה להניאה

⁶¹ אוסף קורק-לסיק, עדות נינה א', עמ' 54-61.

מך והסביר לה שהטבילה לא תעזור לה, כי לא נולדה נוצרייה, ואת המעשה אין להשיב אחר כך – והיא עדיין צעירה מכדי להחליט החלטה שכזאת. אולם ינינה היתה נחושה בדעתה להתנצר. כשנכנסה למנזר והחלה ללמוד את עיקרי הנצרות, התגבר רצונה להתנצר. מלכתחילה הוקסמה מהדת הנוצרית ופולחנה. היא אהבה מאוד להשתתף במקהלת הכנסייה, והיתה משכימה קום לפני הנזירות כדי לשיר לפנין במיסה המוקדמת. ינינה היתה מגלגלת את מילות התפילה הלטיניות, שכלל לא הבינה, בתענוג כמעט חושני: "לא כך חשתי כלפי שפת התנ"ך, שאף היא לא היתה מובנת לי, שעלתה לי בכה הרבה דמעות בבית הספר". זהותה היהודית גרמה לה רק סבל, עוד לפני שהגיעה למנזר ובתוכו. כאמור, בגלל המראה שלה חשדו בה במנזר שהיא יהודייה למן יומה הראשון בו, ולא הועילו כל מאמציה להיות חניכה טובה ומסורה. בעיני חברותיה ובעיני הנזירות היתה יהודייה. והנה הגיע היום המיוחל, שבוע לפני הפסחא. קודם שעמדה לגשת לקומוניה, הוליכה אותה הנזירה זופיה, הסנדקית והנפש הקרובה לה ביותר במנזר, אל קצה העיר לכומר זקן שהטביל אותה לנצרות בחשאי. אחרי הטקס תלתה הנזירה זופיה על צווארה מדליון כסף וחיבקה אותה לפתע פתאום. את מה שחשה אחרי המעמדה זה שחזרה לימים בזיכרונותיה:

בשעה שעמדה בפרוזדור כרעתי ברך והתוודתי על חטאי, שהטבילה טיהרה אותי מהם...

ידי היתה נתונה בידה של האחות זופיה, נשמתי את האוויר הצלול של האביב, יצאתי לרחובותיה הסואנים של ורשה... הלכתי בראש מורם ודיברתי בלי הרף. איש לא יוכל להזיק לי עכשיו. הוטבלתי וקיבלתי מחילה. נשמתי טהורה ונקייה... אחרי הכול המזל שיחק לי. רוב האנשים מוטבלים לפני שהם מבינים את משמעות הדבר, ואילו אני קיבלתי את הסקרמנט כשאני יודעת מה ערך הדבר, ואנסה לחיות על פי המתחייב מך. ראשי היה סחרחר עלי. הייתי שיכורה מהאביב ומחופש התנועה הפתאומי. חשתי משוחררת מפחד ושמחתי שמחה עצומה להשתייך סוף סוף לכנסייה הנוצרית.⁶²

לא כולם חשו אותה התרוממות רוח כשהוטבלו לנצרות. במנזר הנזירות "הטהורות" שבשימנוב (Szymanów) ניגשה קבוצת ילדים לווידי הראשון לפני הקומוניה, והנה פרצה אחת הילדות בבכי לפני תא הווידי.

⁶² David, *A Touch of Earth*, pp.22, 39-40, 99-101

הכומר לא הבין את פשר הבכי, וניסה תחילה להרגיע את הילדה. אלא שאז אמרה לו, שכאשר העביר אביה אותה ואת אחיה הקטן לצד הארי כדי להציל אותם, השביע אותם שלא יתנצרו בשום אופן. המאבק הפנימי שנקלעה אליו הילדה בת התשע בבדידותה, מאבק בין נאמנותה לאביה ובין מודעותה לחטא שבהשתתפות בקומוניה בלי שהוטבלה, היה מעל לכוחות. הנזירות שהוכנסו בסוד העניין הטבילו אותה בחשאי ושאר הילדים לא ידעו על כך.⁶³

במנזר האלברטיניות (Albertynki) שבקרקוב מצאו מקלט כמה ילדות יהודיות. הן הקפידו להשתתף בתפילות עם כולם בכנסית המנזר, לא עוררו שום חשד וניצלו.

אולם אחת מהן, בתו של רופא יהודי מקרקוב, סירבה ללכת לכנסייה ואמרה גלויות שהיא יהודייה ואינה חייבת בתפילות נוצריות. לפי עדותה של אם המנזר, הוסגרה הילדה לידי הגרמנים בידי נשים פולניות מבית המחסה שבמנזר, וקרוב לוודאי שרצחו אותה.⁶⁴

עניין הטבלת הילדים היהודים לנצרות בזמן שהייתם במנזרים הוא עניין טרגי, מורכב מבחינה דתית ומוסרית כאחת. בעיני הנזירות נעשה הדבר לטובת הילדים, ובמקרים רבים גם בהסכמתם המלאה, ואף על פי כן הוא מעורר שאלה מוסרית נוקבת, שאינה מתיישבת תמיד עם המוסר וההלכה של הנצרות. על פי החוק הקנוני הנוצרי, מטבילים ילד לנצרות רק אם שני הוריו מסכימים לכך, או לכל הפחות אם אחד מהם נותן הסכמתו לכך, ורק אם יש סיכוי סביר שיתחנך כנוצרי.⁶⁵ – והרי רוב הילדים היהודים הוטבלו בלי שהוריהם נשאלו כלל.

קורק-לסיק, חוקרת פרשת הצלתם של הילדים היהודים במנזרים בפולין, ניסתה להבין מדוע החליטו הנזירות להטביל לנצרות את הילדים היהודים שהיו בטיפולן. לדבריה, טיפלו הנזירות בילדים כאילו היו אמהותיהם, ובהטבלתם לנצרות עשו למענם מה שאמהות נוצריות היו עושות למען ילדיהן בשעת סכנה. היא אינה מתעלמת מהמניע המיסיונרי שעמד ביסוד המעשה, אך להצדקתן היא טוענת שהסתכנו למען הילדים והיו מוכנות אף להקריב את נפשן למענם, וכי פעלו בשם האידיאל שלהן, תוכן חייהן – הליכה בעקבות ישו.⁶⁶

⁶³ Bartoszewski i Lewinowna, *Ten jest z ojczyzny mojej*, p. 809

⁶⁴ Kaczmaszyk, *Pomoc udzielna Żydów*, pp.1-2

⁶⁵ אוסף קורק-לסיק, ראה את עמדתה העקרונית של אם המנזר לודביקה

מלקביץ', ממסדר הנזירות האליזבתניות, בסוגיה זו, עמ' 43. על ההלכה

הנוצרית בעניין הטבלת ילדים לא נוצרים ראה Dequeker, "Baptism and

Conversion of Jews in Belgium, 1939-1945," in *Belgium and the*

Holocaust, pp. 263-264.

⁶⁶ Ewa Kurek-Lesik, *Gdy Klasztor znaczył życie*, pp.110-117

עם זאת אפשר למצוא בספרה של קורק-לסיק, דוגמאות של מנזרים שבהם לא כפו על הילדים להתנצר, ויש לציין שנזירות אחדות אף התנגדו עקרונית להטביל את הילדים היהודים שבהשגחתן, גם כשביקשו זאת מהן.

מנזר הלב הקדוש שבפשמישל היה עני מאוד, אך הנזירות המסורות שעבדו בו השרו אווירה של שלווה וביטחון על הילדים היהודים שהסתתרו בו. היחס היפה שנהגו בהם הביא אותם לידי הזדהות עם הנזירות, והיו בהם כמה וכמה שבפירוש ביקשו להתנצר, אלא שהנזירות לא עודדו אותם לכך. הנזירה ליגוריה לימדה אותם להתפלל ולהצטלב, והסבירה שעליהם לעשות זאת כדי שלא להיבדל משאר ילדי המנזר, אך על כל אחד לחיות באמונתו הוא. למרים קליין, שרצתה מאוד להתנצר, אמרה שאמונה אינה נדנדה, ואי אפשר להחליפה. כשתגדל ותהיה בת עשרים, ועדיין תרצה להתנצר, תוכל לעשות זאת. בדרך מקרה התגלגל למנזר זה סידור תפילה יהודי. הנזירה ברנדה שאלה את מרים מה זה. כשאמרה לה שזהו ספר תפילה יהודי, נטלה את הסידור עמה ומדי פעם היתה סוגרת את מרים בחדרה כדי שתוכל לקרוא בו. היא היתה אומרת לה, "את תתפללי לאלוהי היהודים ואנחנו נתפלל לישו, כשנתפלל יחד אולי גם נעבור את המלחמה".⁶⁷

התמכרותם של הילדים היהודים – ובייחוד של הילדות היהודיות – לפולחן הנוצרי, היא תופעה ידועה במחקר על הילדים שניצלו במנזרים. עיון בעדויותיהם מגלה, שבמצב הנפשי והפיסי שהיו שרויים בו, בקדרות המדכאה של אווירת המנזר, מצאו מקור של נחמה בדת הנוצרית ובפולחנה. במסרים שששידורו הנזירות לילדים הודגש כי ישו, ואם האלוהים מרים, נוטים במיוחד חסד ורחמים לחלשים ולנדכאים. אם נותנים את הדעת על מצבם המיוחד של הילדים היהודים במנזרים אין פלא שהמסר הזה דיבר אל לבם, ובמצוקתם היתה להם הדת הנוצרית למזור. וככה מתאר אדם פרושקובסקי (Adam Pruszkowski) את דרכו לנצרות:

לחיי הדת ממש נכנסתי בטורקוביצה. עד אז לא הכרתי עולם זה... כאן השתנו חיי והפכתי לאדוק... אהבתי לבלות בקפליצה [כנסיית המנזר] כל אימת שהתאפשר לי. את לימודי הדת למדתי בשקיקה... היו כל מיני מניעים לאמונתי. קודם כול, הדת העניקה לי מעט ביטחון. היא היתה לי בבחינת מסווה ונדמיתי לכולם... (בהרהור מאוחר), אינני מוציא מכלל אפשרות שבאמצעות דבקותי בדת ניסיתי גם לרכוש את חסדן של הנזירות.

⁶⁷ אוסף קורק-לסיק, עדות מרים קליין, עמ' 188-191; ראה גם עדותה באיו"ש, 03/4071.

לא מצאתי שפה משותפת עם חברי, הם לא אהבו אותי וחשתי בודד מאוד...
שמתי מבטחי באלוהים והאמנתי שלא ינטוש אותי.

הפולחן הדתי שבמנזר טורקוביצה הרשים מאוד את אדם, ובייחוד הפן האסתטי שבו. הקפליצה היתה המקום היחיד במוסד ששררו בו סדר וניקיון, והוא אהב מאוד להאזין שם לשירת המקהלה לקול העוגב. בייחוד הרשימו אותו תפילות החגים, על כל מה שהיה כרוך בהן. אחרי השחרור הגיעה אליו אמו אחרי תלאות רבות ופרידה של שנתיים. הנזירות קיבלו אותה יפה ואחרי שיחה עם הכומר הסכימה שיטבילוהו לנצרות,⁶⁸ כמחווה של תודה על הצלתו.

גם במנזרים אחרים ילדות גדולות שחשו צורך להמיר את דתן סמוך לשחרור דווקא, או מיד אחריו, וכך להתנתק סופית מעברן היהודי. במנזר האורסולינות האפורות שבוורשה התנצרו בסוף המלחמה שש ילדות, וב-1950 - עדיין התגוררו בו.⁶⁹ לפי עדותה של הנזירה אולגה אברמצ'וק (Olga Abramczuk), ניצלו במנזר המגדלנקות (Magdalenki) שבלבוב תשע ילדות, ועל פי הרשומות שהשתמרו במנזר, התנצרו ארבע מהן באוגוסט 1944, היינו מיד לאחר השחרור.⁷⁰

אם היו בציבור היהודי מי שחששו מלכתחילה שמחיר הצלת הילדים במנזרים יהיה כרוך בהעברתם על דתם, הוכיחה המציאות שאכן צדקו ברוב המקרים. לא היה צריך לכפות עליהם את הנצרות. נראה שבמצבם הנפשי ובאווירה שבה היו שרויים היה זה תהליך טבעי, ולא יכלו לנהוג אחרת.

יחס הנזירות לילדים היהודים

כאמור, לאווירת השלווה במנזר היתה השפעה מרגיעה על הילדים היהודים, מכל מקום בתקופה הראשונה. אך המשטר הנוקשה, הכרוך לעתים בפגיעות מעליבות ובעונשי גוף משפילים, פוגע בכל ילד – ועל אחת כמה וכמה בילד שגדל בבית בורגני מהוגן, כפי שגדלו רוב הילדים היהודים שנקלעו למנזרים. על כך היתוספו מצוקותיהם המיוחדות - הבדידות, שנבעה מנצירת סוד זהותם ועברם, הניתוק מבני משפחתם וחוסר הידיעה מה צופן להם העתיד.

הבריחה אל חיק הדת היתה רק אחד האמצעים להתגבר על המצוקה, אך היא היתה נחמה פורתא. יותר מהילדים הנוצרים, שישבו בתוך עמם ואיש לא איים על

⁶⁸ Dzieci Holocaustu Mowia, pp.108-109, 118

⁶⁹ אוסף קורק-לסיק, עמ' 254-255.

⁷⁰ שם, עדות הנזירה אולגה אברמצ'וק, עמ' 105-106.

חייהם, היו זקוקים הילדים היהודים לנפש קרובה כדי להתרפק עליה ולחלוק עמה את סודם ומועקותיהם. מטבע הדברים חיפשו אותה בקרב הנזירות שטיפלו בהם.

רוב הנזירות שטיפלו בילדים במנזרים לא היו מחנכות מקצועיות שנבחרו לתפקיד בגלל סגולותיהן הפדגוגיות. גם מערכת החינוך הנוקשה שפעלו בה היתה מבוססת על סולם היררכי ועל ריחוק בין המטפל למטופל. ידיעות על חייהן של הנזירות הללו אינן עומדות לרשות החוקר, כיוון שחיי המנזר מטרטם לטשטש את הייחוד שבאישיותן ואת המניעים שבגללם קיבלו על עליהן את נדר הנזירות. המעט שידוע עליהן שאוב מעדויות מאוחרות של הילדים שהיו למבוגרים. אף-על-פי-כן – ועל-אף הופעתן החיצונית האחידה ודבקותן הדתית – ודאי שהיו שונות זו מזו, כמו הפרטים בכל קבוצה אנושית רגילה. כל אחת באה מרקע חברתי מסוים, ולכל אחת היה אופי משלה – היו בהן נשים אינטליגנטיות בעלות כישורים פדגוגיים טבעיים, שהתמסרו לילדים, היו בהן בעלות רגש אמהי בלתי מוסתר, שקירבו אליהן את הילדים והרעיפו עליהם חיבה, והיו גם נבערות מדעת, בעלות דעות קדומות, קנטרניות, שהתעמרו בילדים.

אשר ליחסן המיוחד של הנזירות לילדים היהודים, גם כאן יש להיזהר מהכללות,

ולדון רק במקרים שבהם היה ידוע לנזירות בבירור שהילד שבהשגחתן אכן יהודי.

חובה לציין שברוב העדויות של ילדי המנזרים, שנכתבו ונגבו שנים לאחר מכן, מוזכרות הנזירות לטובה, מתוך חיבה והערכה. ביטויים כמו "הן היו טובות אלינו", או "אהבו אותי", חוזרים ונשנים בעדויות רבות, לעתים מתוך אזכור שמותיהן של נזירות שנקשרו אליהן במיוחד. על יחסיה עם הנזירות שטיפלו בה אומרת נינה א', "שלוש הנזירות שטיפלו בנו היו מאוד בסדר ומאוד השתדלו... האחות מרצלינה היתה אישה מיוחדת, היא היתה בשבילי לא רק אם, אלא גם חברה. היא דאגה לנו ופינקה אותנו".⁷¹ גם מי שמבקרים את שיטות החינוך במנזרים ועומדים על הפן הקודר שבחיי המנזר, את הנוקשות ואף את האכזריות שהסתתרה לעתים במסווה של התחסדות אצל נזירות מסוימות – גם הם מזכירים את "הנזירה הטובה" שנהגה בהם יפה. חנה שחורי, ששהתה במנזר התחייה בוורשה, מבקרת את הנזירות שנתקלה בהן בשל נוקשותן ויחסן היבש אל הילדים, אך אינה שוכחת לציין ש"היתה שם רק נזירה אחת שמאוד אהבה אותי".⁷² א"ס, שניצלה במנזר המגדלניקות שברבקה (Rabka), מותחת ביקורת קשה על התנהגותן הצבועה של הנזירות במנזר הזה, אך גם היא נזרת מלהכליל ומציינת לטובה את אם המנזר, טרזה לדוכובסקה (Teresa Ledochowska), שהיתה

⁷¹ שם, עדות נינה א', עמ' 61-60.

⁷² עדות חנה שחורי (רוזנבלט), איו"ש, 03/4751.

אישה "אלגנטית ועדינה", וכן את הנזירה הטבחית יוליה, שהאכילה אותה בחשאי כאשר היתה רעבה.⁷³

עם זאת, אין להתעלם מגילויים אנטישמיים של הנזירות כלפי הילדים היהודים ומהתפרצויות מעליבות במנזרים מסוימים. מגדלנה אורנר, שזכתה למקלט במנזר הפליצינקות שבפשמישל ונשארה בו עוד שנים ארוכות אחרי המלחמה, מספרת שאף על פי שהיתה תלמידה טובה ושקדנית ואף הועידו אותה לנזירות, השתנה יחס הנזירות אליה משהתגלה שהיא יהודייה, ופתאום צצה האנטישמיות שלהן. הן היו מרביצות לה לעתים עד זוב דם על עברות משמעת קטנות, כגון איחור לארוחה: "שימנסקה [שם משפחתה הפולני], אל תשכחי שאת ז'ידובקה [יהודייה]", היו צועקות.⁷⁴

כשרק חשדו בינינה דוויד שהיא נגועה בגרדת, מחלת עור מידבקת שעלולה לעבור אל שאר הילדים, זעקה לעברה הנזירה האחות שהיתה אמורה לרפא אותה: "אנו עושים כל מה שאנו יכולים כדי ללמדך לשמור על הניקיון, אך מה אפשר עוד לעשות נגד מה שאופייני לגזע הזה? מה שמולד בו מדורי דורות... אתם הייתם מלוכלכים וכאלה תישארו תמיד".⁷⁵ הדברים האלו הוטחו בילדה שהיתה רגילה בכללי ניקיון קפדניים בביתה, והמעמד התרחש במוסד שתנאי ההיגיינה שבו היו ירודים ביותר, ורק לעתים רחוקות רחצו בו את כל הגוף.

לעומת גילויים אנטישמיים אלה, חובה לציין את הנזירות שירדו לעומק מצוקתם המיוחדת של הילדים היהודים שהיו בהשגחתן, השתדלו לגונן עליהם ולהיטיב את תנאיהם והתמסרו להם במיוחד. מרים קליין מעידה שחשה בטוחה במנזר, כי ידעה שהנזירות יגנו עליה. הנזירה ברנרדה, שטיפלה בה וידעה על פחדיה, ציידה אותה במפתח של כנסית המנזר, כדי שאם יבואו הגרמנים לחפש יהודים במנזר, תוכל להסתתר שם בתוך המזבח.⁷⁶

האיהומנית, האם הראשית יוספה היא הלנה וויטר (Helena Witer), שעמדה בראש מנזרי הנשים של מסדר הסטודיטים של הכנסייה היוניטרית במזרח גליציה, נהגה לקבל בעצמה את הילדים היהודים שהופנו אליה, לפזר אותם בין מוסדותיה ולדאוג לביטחונם. המעשה היה כרוך בסכנה גדולה, אך היא עסקה בכך בשקידה ואמרה כי זו חובתה הנוצרית-דתית. אשתו של הרב דוד כהנא, שמצאה אף היא מקלט במוסד ממוסדות הכנסייה היוניטרית, הזדמנה לביקור במנזרה שבלבוב, ומצאה אותה בחדר

⁷³ אוסף קורק-לסיק, עדות A.S., עמ' 114-115.

⁷⁴ עדות מגדלנה אורנר, איו"ש, 03/6745, עמ' 15.

⁷⁵ Janina David, *A Touch of Earth*, p.139

⁷⁶ אוסף קורק-לסיק, עדות מרים קליין, עמ' 188-189; גם באיו"ש, 03/4071.

האמבטיה הפרטי שלה והיא מטפלת בשתי ילדות יהודיות מוזנחות שמישהו הביא למנזר לאחר שקפצו מרכבת שהיתה בדרכה למחנה ההשמדה בבלז'ץ.

האם יוספה רחצה אותן, טיהרה אותן מכינים וטיפלה בפצעים של אחת מהן, שנורתה בידי גרמני. אשתו של הרב ביקשה לעזור לה, אך זו סירבה וענתה: "אני עושה את חובתי לשם מצווה ואני רוצה לקיימה בלי עזרה".⁷⁷

יונה אלטשולר הסתתרה במנזר בוורשה עם עוד ילדה יהודייה. אחרי דיכוי המרד הפולני פוזר המנזר, והנזירות הוגלו לגרמניה לעבודת כפייה. הנזירה שטיפלה בשתי הילדות הקטנות, אשה כבת ארבעים, הצמידה אותן אליה ולא נטשה אותן בכל תלאות הדרך. היא הוסיפה לטפל בהן במקום גלותה כאילו היתה אמן. הן היו מתלוות אליה בעבודת השדה הקשה, שנמשכה מזריחת החמה ועד שעות הערב המאוחרות, וחלקה עמן את פת לחמה הדל שקיבלה מהאיכר הגרמני שהעביד אותה בפרך. אחרי השחרור חזרו עמה לפולין, ובטרם פנתה לדרכה דאגה להכניס אותן למנזר בצ'נסטוכוב, כדי שתהיה להן קורת גג. אין פלא אפוא שכשסיכמה את חוויותיה מחיי המנזר אמרה יונה: "יש לי סנטימנט כלפי הדת הקתולית וכלפיהן [הנזירות]. על הנזירות יש לי רק דברים טובים לומר".⁷⁸

בשל מערכות יחסים כאלה, שנרקמו בין הנזירות לילדים היהודים במצוקתם, היה קשה כל כך להוציא את מקצת הילדים מן המנזרים אחרי המלחמה. אפילו אירית קופר, שנכנסה למנזר כילדה ויצאה ממנו כנערה – ובכל תקופת שהותה בו היתה מודעת לזהותה היהודית וסירבה להתנצר, אף-על-פי שאם המנזר לחצה עליה – התקשתה לבסוף להיפרד מאם המנזר ומהמנזר עצמו. בזיכרונותיה תיארה בהתרגשות רבה את מה שעבר עליה אחרי שסירבה להתנצר, ואת פרידתה מאם המנזר ומהמנזר עצמו אחרי השחרור:

"הנזירה", אמרתי, "לא אוכל להישאר כאן עוד. לא נעים לי". הביטה בי וחייכה... "אולי יכולה אני לעזור לך", הציעה. "לא, לא. ותודה בעד הכל"... השכמתי קום ויצאתי. הכל ישנו ולא נפרדתי מאיש... חציתי במהירות את חצר המנזר. לא שלחתי מבט אל עבר המטבח, שבו עבדתי מיום בואי. דמעות עולות בעיני. מדוע אני בוכה? צר לי לעזוב את המחסה הזה. אהבתי אותו. כאן מצאתי מסתור מרדיפות הגרמנים, מגערות האיכרים. כאן קיבלתי מיטה, סדין ושמיכה ואוכל לשובע. ואהבתי את החגים, את מקהלת הכנסייה, ויותר מזה – את הנזירות, את

⁷⁷ דוד כהנא, *יומן גיטו לבוב*, 1978, עמ' 163-165.
⁷⁸ עדות יונה אלטשולר, איו"ש, 03/5568.

אם המנזר, בבוקר הייתי מאזינה לשירת הנזירות, לצלילים הרכים והנוגים שהיו בוקעים מחלונותיהן. גמעתי את התוגה הרכה ומצאתי בה מרגוע לנפשי הכאובה.⁷⁹

אכן רבים מילדי המנזרים שומרים בלבם פינה חמה לנזירות שטיפלו בהם והצילו אותם, ועל כך יעידו הפניות הרבות שהתקבלו במוסד יד ושם לכלול אותן בין חסידי אומות העולם. ילדים אחדים שבגרו שמרו על קשר מכתבים עם הנזירות במשך שנים ושלווה להן חבילות מזון ותרופות, ואחרי שנפתחו שעריה של פולין לביקורי תיירים נסעו לבקר אותן. כמה אף טרחו והביאו את הנזירות שהצילו אותם לביקור בארץ ואירחו אותן.

כמה ילדים ניצלו במנזרים?

פרשת הילדים שניצלו במנזרים היא אחת הסוגיות הרגישות בתחום יחסי הכנסייה והיהודים בתקופת השואה ואחריה, פרשה שהעסיקה רבות את הציבור היהודי מיד אחרי המלחמה ועוד שנים אחריה, משום שלא כל הילדים שניצלו במנזרים שבו לכור מחצבתם. ראשי המנזרים מעולם לא פרסמו כמה ילדים יהודים ניצלו במנזריהם, ולמוסדות היהודיים לא היו שום נתונים שיכלו להעיד כמה ילדים נקלטו במנזרים. דבר זה לא הובהר למעשה עד היום. על אף העדויות הרבות שהצטברו במשך השנים על ילדים שניצלו במנזרים, אין בידינו נתונים בדוקים בנוגע למספרם, וספק אם ביום מן הימים יהיו.

כאמור הגיעו הילדים אל המנזרים בזהות שאולה של נוצרים, וכך גם נרשמו בספרי המנזרים. אם ידעו הנזירות שהילדים יהודים, נזהרו כמובן מלרשום אותם בתור שכאלה מטעמי ביטחון. לכן אין ארכיוני המנזרים יכולים לסייע בכך. עדויות בנושא זה החלו לאסוף בשיטתיות בפולין רק בתחילת שנות השבעים, כלומר יותר מעשרים וחמש שנה אחרי המלחמה, כאשר כמה וכמה אמהות מנזרים שהיו אמורות לדעת את המספרים כבר הלכו לעולמן, ובידי מי שעדיין היו בין החיים לא היו שום רשימות. משנות השבעים ואילך התפתח בפולין מחקר מקיף על פעילות הכנסייה והמנזרים בתקופת מלחמת העולם השנייה.⁸⁰ מאז התפרסמו כמה עבודות, ובהם נתונים חלקיים על ילדים יהודים שניצלו במנזרים. על פי הנתונים שמביאה, לשמל, טרזה פרונצק (Teresa Frącek), הצילו הנזירות הפרנציסקניות מן הקהילה של משפחת מריה 750 יהודים, בהם 500 ילדים. 420 ילדים ניצלו בשלושים וחמישה מנזרים ומוסדות אחרים של

⁷⁹ אירית ר' קופר, *כחלוף הכול*, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1980, עמ' 44.

⁸⁰ ראה: Kloczowski, "The Religious Orders", p. 239

המסדר, ושמונים בקרב משפחות.⁸¹ סיכום דומה בנוגע לחלקן של הנזירות האלברטיניות בהצלת יהודים מביאה מגדלנה קצ'מז'ק (Magdalena Kaczmarzyk). לפי מחקרה, ניצלו בעשרים ותשעה מנזריהן חמישים יהודים מתוך תשעים וחמישה שמצאו בהם מחסה. היא אינה מפרטת כמה מתוכם היו ילדים.⁸²

אף-על-פי שידוע שהנזירות הפרנציסקניות היו פעילות במיוחד בהצלת יהודים, נראה שמספר הילדים הניצולים שפרונצק נוקבת בו הוא מוגזם. צריך לציין שגם קורק-לסיק, שחקרה את הנושא ואין לה עניין להפחית מתרומתן של הנזירות בהצלת יהודים, מקבלת את המספר הזה בהסתייגות מסוימת ומעירה שפרונצק הפריזה מעט ולא בדקה אם ילדים שבילו בשני מנזרים, למשל, נכללו פעמיים ברשימת הניצולים.⁸³ על פי ממצאיה של קורק-לסיק, השתתפו 189 מנזרים בהצלת ילדים בפולין שבגבולות 1939, מהם 173 בתחום הגנרל גוברנמן, ומתוכם שישים וארבעה בוורשה וסביבתה.

בעבודת הדוקטורט שלה, שנעשתה באוניברסיטה הקתולית בלובלין והתפרסמה בינתיים בספר, אין קורק-לסיק נוקבת במספר הילדים הניצולים במנזרים, אבל במאמר שפרסמה באנגלית היא אומדת את מספרם בלא פחות מ-1,500.⁸⁴ במאמר אחר מדבר יז'י קלוצ'ובסקי על הקשיים העומדים לפני חוקר העוסק בנושא בגלל העדר תעודות אותנטיות, אך בדברי הסיכום שלו הוא קובע, שאין ספק שכמה אלפי ילדים וכמה מאות מבוגרים ניצלו במסדרים הדתיים.⁸⁵ לפי חישוביה של קורק-לסיק, המבוססים גם הם על עדויות מאוחרות, השתתפו שלושה רבעים מכלל בתי היתומים והפנימיות של המנזרים בהצלת ילדים יהודים.⁸⁶

אילו היו הנתונים הללו נכונים, כי אז היה צריך לזקוף כשליש מתוך חמשת אלפים הילדים שניצלו בתחום פולין על חשבון המנזרים, דבר שאינו מתקבל על הדעת לא רק לפי המקורות היהודיים,⁸⁷ אלא גם לא לפי אוסף העדויות העשיר מהמנזרים המובא כנספח לעבודת הדוקטורט של קורק-לסיק עצמה. עם זאת, חובה לציין בייחוד כמה מנזרים שבהם קיבלו מקלט ילדים וניצלו רבים יחסית, כגון מנזר טורקוביצה

⁸¹ Teresa Fracek, "Zgromadzenie Siostr Franciszkanek Rodziny Maryi w latach 1939-1945", w: *Kosciol, Katolicki na ziemiach Polski*, vol.11, ATK, Warszawa 1981, p.300 עמ' 158-159.

⁸² Kaczmarzyk, *Pomoc udzielna Zydow*, p.1

⁸³ Kurek-Lesik, *Gdy Klasztor znaczył zycie*, p.163, n.95

⁸⁴ Kurek-Lesik, "Jewish Children saved by Women's Orders", p. 246

⁸⁵ Jerzy Kloczowski, "The Religious Orders and the Jews in Nazi-Occupied Poland", in: *Polin*, vol.3, Oxford 1988, p.243, n.1

⁸⁶ Kurek-Lesik, *Gdy Klasztor znaczył zycie*, p.127

⁸⁷ Lucian Dobroszycki, *Survivors of the Holocaust in Poland*, M.E. Sharpe, New York 1994, p. 14-18

הנזכר, שניצלו בו כשלושים ילדים.⁸⁸ במנזר הסרצנקות בפשמישל ניצלו כשלוש-עשרה ילדות.⁸⁹ במנזר הפרנציסקניות בלומנו ניצלו יותר מעשרים ילדים.⁹⁰ אולם רוב המנזרים הצילו במפורש ילדים מעטים יותר. לעתים ניצל במנזר רק ילד אחד, אם כי עיון בעדויות מגלה שבדרך כלל לא זה היה המצב. על המנזרים האלה יש להוסיף את שבעת מנזרי הסטודיטים של הכנסייה היוניטרית במזרח גליציה, שעל פי האומדן ניצלו בהם כמאה וחמישים יהודים, ובכללם אחוז ניכר של ילדים.⁹¹

בהעדר מקורות אמינים בדבר מספר הילדים היהודים שניצלו במנזרים בפולין, יישאר כנראה נושא זה גם בעתיד נתון להשערות.⁹² לדעתי מדובר במאות ילדים, ולא באלפים.

נתון אחר הלוט בערפל הוא כמה מילדי המנזרים שניצלו לא חזרו לכור מחצבתם. כאמור, מקצת הילדים שנמסרו למנזרים היו פעוטות ואף תינוקות שלא ידעו דבר על מוצאם. רוב המנזרים כלל לא היו ערוכים לקלוט ילדים קטנים כל-כך ולטפל בהם, לכן השתדלו להיפטר מהם בהזדמנות הראשונה שנקרתה לפניהם ולמסור אותם לאימוץ במשפחות נוצריות, לאחר שהטבילו אותם. לפי נתוני הנזירות הפרנציסקניות ניצלו שמונים ילדים בתוך משפחות, אך לא נודע דבר על גורלם. נזירות אחדות אף העידו שילדים יהודים נמסרו לאימוץ במשפחות נוצריות לאחר ששהו תקופה ארוכה במנזרים.⁹³ בדרך זו הגיעה ילדה יהודייה אף למשפחתו של קצין גרמני.

לפעוטון הנזירות האלברטיניות שבטרנוב מסרה אשה אלמונית ילדה יהודייה קטנה, נבונה ויפה ושמה זושיה. תחילה היתה האשה מבקרת אצלה והעמידה פנים שהיא אמה, אך כעבור זמן קצר נעלמה. הילדה מצאה חן בעיניו של קצין גרמני שביקר בפעוטון. יום אחד הגיע עם אשתו, ואחרי ששכנע את הנזירה הממונה על הפעוטון שתמסור להם אותה, נטלו אותה עמם לגרמניה.⁹⁴

עיון בעדויות מהמנזרים בעניין הנהלים של מסירת ילדים לאימוץ מגלה, שלא זו בלבד שלא התנהל רישום מסודר והנזירות לא בדקו כלל אם יש לילד הורים או קרובי משפחה, אלא שהדבר נעשה מתוך טשטוש מכוון של עקבות הילד.

⁸⁸ עדות אירנה סנדלר על מנזר טורקוביצה, איו"ש, M31/4394

⁸⁹ עדות מרים קליין, שם, 03/4071; אוסף קורק-לסיק, עדות הנזירה ליגוריה גרנדה, עמ' 184-186.

⁹⁰ שם, עדות אם המנזר טלקה בודנובסקה, עמ' 162.

⁹¹ לזין, עליתי מספציה, עמ' 174-175.

⁹² Zygmunt Zielinski, "Activities of Catholic Orders on Behalf of Jews in Nazi-Occupied Poland", O.D. Kulka (editor), *Judaism And Chistianity under The Impact of National Socialism*, Zalman Shazar Center, Jerusalem 1987, p.391

⁹³ על הדרך שבה מסרו הנזירות האלברטיניות בטרנופול תינוק יהודי לאימוץ במשפחה נוצרית, ראה: Koczmarzyk, Pomoc udzielna Zydow, p.16

⁹⁴ שם, עמ' 13.

הנזירות שמסרו את הילד לאימוץ שמרו בסוד את שם מאמציו. אחרי המלחמה, כשהגיעו הורי הילד או מי מקרוביו אל המנזר וניסו להתחקות על עקבותיו, סירבו הנזירות לגלות להם למי מסרו אותו. לא אחת נדרשה התערבות של השלטונות ושל בית המשפט כדי לכפות עליהן ועל המאמצים להחזיר את הילד למשפחתו.⁹⁵ פרשת ילדי המנזרים שלא שבו אל חיק עמם היא פרשה כאובה החורגת מתחום המאמר הזה. כאן רק נציין שהקשיים שהתעוררו בעניין הזה בפולין לא היו שונים מן הקשיים שהתעוררו בארצות אירופה האחרות. עיקר הקושי נבע מכך שהמנזרים לא היו מוכנים להחזיר את הילדים האלה למוסדות היהודיים שביקשו אותם וסירבו להכיר בהם כבאפוטרופסים שלהם.

מקור: יד ושם קובץ מחקרים, כ"ז, 1999, עמ' 189-225.

---

⁹⁵ שם עמ' 5 – 6.